

ELTEMPS

NÚM. 46
ABRIL 2005

APAREIX AMB EL
NÚMERO 1.087
DEL SETMANARI

ELTEMPS d'història

Història de l'INDEPENDENTISME

RAFA GIL

3 EDITORIAL / 4 RODA EL MÓN El primer vol Barcelona-Mallorca
7 PERSONATGES AMB HISTÒRIA Francesca Bonnemaison / **10 FER I DESFER** / **11 DOSSIER** "Als joves de Catalunya" / **16 El primer catalanisme independentista** / **21 L'independentisme català durant l'autarquia franquista** / **26 El moviment d'alliberament nacional durant la transició** **31 LLIBRES**

Amb motiu del setanta-cinquè aniversari de l'organització juvenil Palestra, que s'esdevé aquest mes d'abril, EL TEMPS d'Història vol recordar diversos episodis de la història de l'independentisme català, un moviment que, val a dir, des de l'aparició del catalanisme contemporani, durant les darreres dècades del segle XIX, fins a l'actualitat, iniciat ja al segle XXI, mai no ha estat hegemònic dins del catalanisme polític, però ha tingut sempre un paper dinamitzador de les reivindicacions nacionals. És cert que el que avui s'anomena la via catalana cap a l'autogovern ha estat gairebé sempre una via pactista, negociadora, autonomista i, com a molt, federalista. El contrast amb la "via basca", que des dels orígens aranyistes de la fi del segle XIX es va definir com una alternativa independentista, és més que evident. Des que Sabino Arana va elaborar les línies mestres dels basquisme polític, el nacionalisme basc va ser essencialment rupturista amb Espanya, mentre que a Catalunya les actituds independentistes en el si del nacionalisme polític sempre van ser minoritàries i marginals. Però, evidentment, en moments determinats van tenir també un paper molt significatiu.

L'independentisme: de Palestra a avui

Palestra, sense anar més lluny, va configurar un important moviment juvenívol que, a desgrat de la seva desvinculació d'un projecte polític concret, aspirava a formar la joventut d'una nova Catalunya, lliure i sobirana. El canvi polític operat a l'estat espanyol als anys trenta, amb la proclamació de la República, semblava obrir aquesta possibilitat. Les actituds independentistes apareixen, com explica Jordi Llorens, ja a l'origen del catalanisme del segle XIX, per bé que no sempre van tenir una concreció política. I en el segle XX, després de la Guerra Civil, reapareixen moments històrics en què l'independentisme va esdevenir una actitud resistencial enfront de l'intent d'aniquilació nacional –com succeí en la immediata postguerra– o un moviment multiforme que enfrontava el redreçament nacional de Catalunya des d'una perspectiva rupturista –com es presentà durant els darrers anys del franquisme i la transició.

Als nostres lectors

Amb aquest dossier, EL TEMPS d'Història deixa d'aparèixer amb el seu format habitual. El setmanari comença un procés de renovació formal, acompanyat de major riquesa de continguts, que culminarà el proper mes de maig. Una de les conseqüències de la millora general serà la reconversió dels formats tradicionals dels suplementos. En lloc d'oferir-se a banda de la revista, passaran a formar-ne part substancial. Pel que fa a la divulgació de la història, el setmanari continuarà oferint als lectors gairebé el mateix que fins ara donava a través d'EL TEMPS d'Història, però en una secció interna del setmanari. És per a això que, a efectes estrictament formals, aquest suplement arriba, amb aquest número que el lector té a les mans, a la fi d'una època i a l'inici d'una altra que serà marcada per una dedicació més intensa a la divulgació de la història en general i de la nostra, dels Països Catalans, en particular.

Estem convençuts que el canvi serà apreciat pels nostres lectors, que podran gaudir d'un producte més interessant, atractiu i competitiu.

Coordinació: Pelai Pagès i Miquel Payeras.

Col·laboradors: Manuel Soler Barber, Xevi Camprubí, Lluís Coromines, Daniel Díaz, Jordi Llorens i Pelai Pagès.

Documentació gràfica: Jesús Prats.

Producció: Josep Agustí, Miquel Benítez, Laia Carreras i Vanessa Prieto.

El primer vol Barcelona-Mallorca

**El 1916, en plena
Primera Guerra
Mundial, es feia el
primer vol Barcelona-
Palma, que obria el
camí a la connexió
aèria permanent entre
Balears i Catalunya.**

L'illa de Mallorca entrà a la història de l'aviació el 28 de juny del 1910. Va ser el dia en què Lucien Mamet va fer el primer vol a l'illa. Això sí, va ser breu. Molt breu, perquè només va durar 1 minut. L'aparell s'estavellà tot just després d'haver-se enlairat. Tot i això, un vol tan curt va ser suficient per atraure i encendre la flama de l'aviació en alguns mallorquins. Entre els qui s'hi afeccionaren hi havia distingits noms de l'alta burgesia local, com el senyor Josep Tous, propietari i director del diari *La Última Hora*.

A pesar de l'expectació aixecada, el segon vol es va fer esperar. No va ser fins al Diumenge de Pasqua del 1916 que es veié per segona vegada un avió. Aquesta vegada, el pilot va ser Salvador Hedilla, natural de Santander, qui, volant en un aparell dissenyat per ell mateix i construït a Pujol Comabella i Cia. de Barcelona, va aconseguir mantenir-se en l'aire uns pocs minuts per sobre del camp de futbol de la Societat Alfons XIII, amb la mala sort que, en aterrar, l'avió es va estavellar contra una porteria. Mateix fi, doncs, que la primera temptativa. S'acabava així la nova experiència de l'aviació a Mallorca, tot i que el pilot va prometre tornar per fer més vols. Pocs mesos més tard, la comissió de festes d'estiu de la ciutat de Mallorca, en preparar els actes de la festa, avinentesa que va aprofitar també per a inaugurar els tramvies elèctrics, va programar com a plat fort de les festes una cursa d'avions entre Barcelona i Palma de Mallorca.

Preparatius del vol. Per fer el vol s'aconseguí un important compromís de la firma barcelonina Pujol Comabella i Cia., constructora d'aeroplans, la qual s'oferí a realitzar la cursa amb dos hidroavions construïts expressament per a l'ocasió. Els pilots dels aeroplans serien

els senyors Salvador Hedilla, director de l'Escola d'Aviació Catalana, i Francisco Coterillo. La cursa havia de creuar el Mediterrani des de la Península fins a Mallorca, sobrevolant 240 quilòmetres de mar. Tal com havia passat en les anteriors experiències, la cursa Barcelona-Palma era possible sobretot gràcies a l'empenta que donava a aquestes manifestacions el senyor Josep Tous.

S'establí que per als guanyadors hi hauria dos premis en metàl·lic. Un de deu mil pessetes i l'altre de cinc mil. I, a més, la copa del Mediterrani donada per mà mateix del rei. L'Aeroclub de Catalunya controlaria oficialment la prova i el Ministeri de Marina s'encarregaria de la vigilància del recorregut amb vaixells, per si fos necessari auxiliar els aviadors en cas de caure al mar per algun accident.

A última hora, quan tot semblava que ja estava a punt, en provar els hidroavions a l'estany del Remolar, es va comprovar que no es podien fer servir. Com que la cursa estava anunciada, Pujol Comabella i Cia. proposà a l'organització substituir els hidroavions per avions terrestres construïts a l'empresa. Un cop els organitzadors acceptaren el canvi, quedà fixada la data de sortida per al mateix dia i hora ja anunciats: les 4 de la matinada del 2 de juliol del 1916. El lloc escollit era el camp de la Volateria, propietat del senyor Conde, situat prop de la platja del Prat de Llobregat, a uns 20 quilòmetres de Barcelona.

A les 2 del matí sortien de la plaça Catalunya diversos automòbils que portaven els cronometristes de l'Aeroclub, senyors Cabot, Creus i Corominas, redactors esportius dels principals periòdics locals, fotògrafs de revistes il·lustrades de Barcelona i Madrid i un bon nombre de convidats. Poc temps després sortí del port de Barcelona el contratorpediner Prosperina, amb representants

de les autoritats marítimes de Barcelona, el coronel Vives i el senyor Brunet, delegats per l'Aeroclub com a comissaris de ruta.

En arribar els convidats, mecànics i ajudants al camp de la Volateria, s'estava acabant la càrrega de combustible d'un dels dos aparells previstos. Al voltant de l'aeroplà es congregaren els convidats i un nombrós grup de persones de les finques properes. La raó de l'absència del segon avió es va conèixer ben aviat. Sembla que, durant la tarda anterior, Coterillo patí un accident mentre feia un vol de prova per a la cursa. Encara que no va ser greu, sinó lleugeres contusions, l'aparell quedà inservible i, per tant, impossibilitat per participar en la prova. Així doncs, només Salvador Hedilla podia fer el vol entre Barcelona i Mallorca.

El vol. Després de saludar totes les persones allí presents, Hedilla donà ordre de posar l'aparell en funcionament. Eren les 4.30 de la matinada. Es cordà l'armilla salvavides, pujà a la cabina de l'aparell, un Monocoupe II núm. 5, i animat i amb un somriure a la boca inspeccionà minuciosament el quadre de comandament, va fer les últimes comprovacions i, un cop segur del funcionament correcte, donà l'ordre de sortida.

"S'envolà del terreny l'aviador Hedilla a les 5 h, 2 min, 7 seg. Va ascendir fins a 500 metres i prengué rumb cap a Mallorca, passant per la vertical imaginària del punt que separa la terra i el mar a les 5 h i 13 min", explicava un diari de l'època. Posteriorment, Salvador Hedilla recordava el seu vol en el núm. 164 de la revista *Stadium*, del 15 de juliol del 1916. "Al poc temps de sortir, em vaig trobar amb un vent molt fort de llevant que quasi no em deixava continuar endavant. Si no hagués tingut tant d'interès per fer el vol, hagués reculat. Durant vint minuts, el fortíssim vent feia quasi impossible mantenir-me en l'aire. Vaig dubtar durant un instant a tornar al punt de partida. Passats els primers vint minuts, va desaparèixer la violència del vent. Vaig pujar a més altura, fins als 2.000 metres, i vaig conservar l'altura durant tota la travessa, fins que ja veia Palma, moment en el qual vaig baixar fins a 800 metres.

PAC

"Durant la travessa només he creuat remolins de vent que em posaven en perill. Un remolí m'ha tret la gorra i les ulleres. La resta del viatge l'he fet amb la gorra entre les cames i amb prou feines he pogut col·locar-me les ulleres. Quasi tot el temps hi ha hagut boira. Només cada deu o quinze minuts veia petits trossos de mar. Em feia l'efecte que volava sobre terra i que creuava uns llacs. Els núvols pràcticament no em deixaven veure el mar. Per aquest motiu no he vist cap dels vaixells que portaven els comissaris de la ruta. Només a l'arribada he vist un vapor, que segurament seria el correu que va sortir ahir de Barcelona.

"He seguit exactament la ruta que en conferència telegràfica em donaren ahir a la nit els cronometradors de l'Aeroclub, senyors Macaya i Foye, els quals es trobaven a Palma. S'ha de reconèixer que em detallaren amb molta exactitud la ruta, i les dades que m'han donat han estat molt valuoses per al viatge. Hauria aterrat a Ca'n Perantoni, però atesa la gran quantitat de públic que s'hi havia aplegat, qualsevol variació de la direcció de l'aparell hagués pogut resultar fatal."

Salvador Hedilla, el pilot protagonista del primer vol entre Barcelona i Palma.

"Durant la travessa només he creuat remolins de vent que em posaven en perill. Un remolí m'ha tret la gorra i les ulleres. La resta del viatge l'he fet amb la gorra entre les cames i amb prou feines he pogut col·locar-me les ulleres. Quasi tot el temps hi ha hagut boira. Només cada deu o quinze minuts veia petits trossos de mar. Em feia l'efecte que volava sobre terra i que creuava uns llacs"

A l'esquerra, la copa Montañera, que va rebre Hedilla en reconeixement per haver establert la primera connexió aèria entre Barcelona i Palma. A la dreta, moment de l'enlairament al camp de la Volateria, a Barcelona.

L'aparell que pilotava Hedilla era el monoplà núm. 5 de la casa Pujol Comabella i Cia., de recent construcció, equipat amb un motor Le Rhône de 80-90 cavalls de força, i només havia volat cinc minuts el dia anterior.

A Palma. "Els rellotges assenyalaven les 7 del matí. D'un grup del qual nosaltres formàvem part, situat prop del berenador de Ca'n Perantoni, sortí una veu que digué: 'Ja és aquí', assenyalant en direcció al fanal de Porto Pi. En efecte, seguint aquella direcció i a una gran distància es veia a l'horitzó un punt negre que per moments anava fent-se cada cop més gran. Era l'aeroplà que, pilotat pel notable aviador espanyol Salvador Hedilla, anava finalitzant el seu magnífic recorregut", deia un diari palmèsà.

Quan va ser sobre Palma l'aparell baixà fins a 800 metres, girà i, passant per sobre de la casa de camp de Porto Pi, tornà a prendre direcció a Ca'n Perantoni, i anà perdent altura fins a 10 metres de terra. En creuar sobre la línia on hi havia col·locats els cronometradors de l'Aeroclub de Barcelona, els senyors Macayà i Foyé i el president de la Veloz Sport Balear, Ignacio Seguí, l'aparell volava a només uns pocs metres. La velocitat no li va permetre aterrar a l'esplanada. Tornà a aixecar-se de nou, quasi tocant la línia elèctrica. Sembla que en realitat no va aterrar en la zona prevista i plena de públic per por de fer mal a cap espectador. Prosseguí el seu vol cap a l'Arenal de Lluchmajor i girà de nou per anar a aterrar sense novetat al Prat de Son Sunyer, a uns 10 quilòmetres de Palma.

El vol s'havia acabat. El cotxe del president de la Veloz Sport Balear –acompanyat de l'esposa de l'aviador Hedilla–, es traslladà al lloc on havia aterrat el conegut pilot. Feren el mateix molts espectadors amb altres automòbils. Una gran gernació s'hi acostà. En arribar, li dedicaren ovacions de gran entusiasme. Salvador Hedilla les rebia, evidentment, ben agraït. El seu mecànic, que havia arribat amb el vapor correu d'ahir, s'abraçà al pilot plorant. El primer en arribar al costat d'Hedilla, un cop aquest havia aterrat, fou el pagès Lucas Vanrell Jaume, que estava treballant al camp de blat on havia aterrat l'aparell. Tot el públic es mostrà molt entusiasmada amb els vols d'Hedilla, i l'Ajuntament va col·locar una pedra amb una inscripció en el lloc on va aterrar el pilot de Santander.

El vol havia durat dues hores i tretze minuts, ja que, segons explicà Hedilla, s'envolà del camp de la Volateria a les 5 h i 5 min i aterrà a Mallorca a les 7 h i 15 min del seu rellotge.

Els dies següents, 4 i 5 de juliol, Hedilla realitzà diversos vols, i el 6 i 7 del mateix mes, Coterrillo, el qual havia arribat de Barcelona amb un segon avió. Se sumà, així, a les exhibicions. Aquests vols es realitzaren des dels terrenys de Son Sant Joan, que des d'aquest dia quedaren per sempre units a l'aviació. Igualment, i abans de tornar a Barcelona, Salvador Hedilla realitzà uns quants vols organitzats en diversos pobles de Mallorca.

Ja de retorn a Barcelona, Hedilla rebé diverses atencions per haver conquerit la ruta, entre les quals destaca que va ser condecorat pel Govern espanyol amb la Cruz de Isabel la Católica. A partir d'aquest vol Hedilla redactà un informe sobre les possibilitats d'establir un enllaç aeri regular, amb caràcter comercial, per transportar el correu entre la Península i les Balears. Seguidament, la casa Pujol Comabella i Cia. presentà el projecte a la Dirección General de Correos. Aquesta era la primera conseqüència del primer vol, que va deixar demostrat que la connexió entre Barcelona i Palma era factible de ser convertida en realitat permanent.

Francesca Bonnemaison

(1872-1949)

Catalana i feminista, fundadora de l'Institut de Cultura

El dia 28 de març del 1909, coincidint amb una època de gran interès i entusiasme per la promoció de la llengua i la cultura catalanes, un grup de senyores de l'alta burgesia, encapçalades per Francesca Bonnemaison, creaven, a la parròquia de Santa Anna de Barcelona, una obra cultural i educativa que, amb el nom inicial de Biblioteca Popular per a la Dona, tindria un important paper social en la Catalunya de l'època. Es tracta d'una iniciativa que cal situar, al parer de la historiadora Elisenda Macià, “entorn dels projectes culturals del nacionalisme català i de l'acció catòlica en el moment que convergeixen les inquietuds del reformisme polític, del catolicisme social i d'una determinada via de promoció i il·lustració de la dona catalana”. Al seu torn, Alexandre Galí, autor d'una completa història de les institucions catalanes del primer terç del segle XX, assenyala que “la institució que projectà la senyora Bonnemaison venia predestinada a ésser una de les més assenyalades entre les grans institucions de saba catalana”.

Francesca Bonnemaison i Farriols. Va néixer a Barcelona el dia 12 d'abril del 1872. La seva mare procedia d'una família adinerada; el seu pare, en canvi, fill d'un pastor de la Cerdanya, s'havia enriquit fent de comerciant a Barcelona. La infància de Francesca Bonnemaison va estar marcada, segons Rossend Llates, un dels seus biògrafs, per la direcció recta i exigent de la seva mare, així com per un ambient familiar molt abocat a la pràctica de la caritat, el sacrifici i l'acompliment dels manaments de l'Església catòlica.

Un dels moments importants en la vida de Francesca Bonnemaison va arribar el 19 de juliol del 1893 quan, amb vint-i-un

anys acabats de fer, va contraure matrimoni amb l'advocat vigatà Narcís Verdager i Callís. Aquest matrimoni va posar Bonnemaison en relació amb l'elit política del moment, no debades Verdager i Callís era un preeminent personatge públic que havia participat en la campanya de defensa del dret civil català, campanya arran de la qual, l'any 1891, s'havia format la Unió Catalanista. A més, l'any 1892 Verdager i Callís havia fundat el setmanari *La Veu de Catalunya*, que anys a venir es convertiria en el diari de la Lliga Regionalista.

Això no obstant, Francesca Bonnemaison, un cop casada, va continuar exercint les pràctiques de la religió i de la caritat que la seva mare li havia inculcat i, per això, acudia regularment a l'església de Santa Anna de Barcelona. En aquest lloc existia una iniciativa cultural, anomenada Obra de Buenas Lecturas, destinada a les senyores que, com Bonnemaison, cooperaven en els actes de beneficència de la parròquia. En una reunió celebrada el febrer del 1909 es va decidir crear una biblioteca per a les cooperadores i fou aleshores quan, tal i com assenyala Rossend Llates, Francesca Bonnemaison va suggerir “la creació d'una obra social per a la joventut femenina, i concretament per a les noies obreres, amb la finalitat de millorar llur nivell cultural i ajudar-les a poder afrontar en millors condicions la lluita per la vida”.

La biblioteca va tenir tan bona acollida que en pocs mesos es va traslladar a un local més ampli situat al carrer Elisabets. La institució va redactar també uns estatuts on es resumien quines eren les fites que es pretenien assolir. “La Biblioteca Popular per a la Dona té per objecte promoure la il·lustració i cultura de la dona i, barrejant el sentit pràctic amb l'oci, oferir especialment a les obreres, per

FAMÍLIA RUCABADO

Francesca Bonnemaison, en una imatge presa a Suïssa l'any 1939.

A l'altra pàgina, noies de l'Institut de Cultura de la Dona fent un curs d'esport a la platja de la Barceloneta, als anys vint.

mitjà dels coneixements científics, artístics i manuals, el foment del seu benestar moral i material." És per això que, poc després, per ajustar-se millor a aquests objectius, el centre va ampliar el nom i va passar a denominar-se Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona. Al mateix temps, Francesca Bonnemaison seria més precisa a l'hora de definir el projecte, tot afegint que "el fi que persegueix aquesta obra és, en termes generals, l'aspiració de tota associació cristiana. L'enlairament moral i intel·lectual per mitjà del treball i damunt d'una base sòlidament religiosa".

L'Institut de Cultura. A banda del préstec de llibres, l'Institut de Cultura ofería una gran varietat de cursos, com, per exemple, dactilografia, gramàtica castellana, francès, anglès, alemany, taquígrafia, càlcul mercantil, art, botànica, educació física i altres. Amb tot aquest ventall de possibilitats, explica Dolors Marin, Francesca Bonnemaison "va formar generacions de secretàries, dependents, empleades, professores, institutius, treballadores de l'administració o taquimecanogràfes". L'èxit de la iniciativa va tornar a deixar petit el local i, l'any 1922, l'Institut de Cultura es va traslladar a un de nou, més gran i definitiu emplaçament, situat al carrer de Sant Pere Més Baix. En el moment àlgid, l'any 1930, l'Institut de Cultura arribaria a tenir més de vuit mil associades.

Aquest èxit de l'Institut de Cultura s'explica, segons Alexandre Galí, perquè el moment econòmic, social, polític i religiós que vivia el país li era propici però, sobretot, perquè la situació econòmica i social de Francesca Bonnemaison, així com la influència de Narcís Verdager i Callís, li va obrir moltes portes. "La posició política i professional del seu marit la posava en contacte amb les figures més sortints de la intel·lectualitat catalana i amb els capdavanters polítics que havien conquistat per a llur partit l'hegemonia en les corporacions públiques i grans institucions de la ciutat; tota la premsa catalana li era oberta", explica Galí.

El paper de l'Institut de Cultura s'ha d'entendre també en el context, com ha assenyalat la historiadora Mary Nash, d'una sensibilització pública creixent respecte de la problemàtica de la dona que es va produir a Catalunya a partir del 1910 i que era hereva del moviment de la "dona nova" iniciat a final del segle XIX als Estats Units. Aquesta sensibilització, protagonitzada a Catalunya per dones com Carme Karr, Dolors Monserdà o Rosa Sensat, que seria la responsable pedagògica de l'Institut de Cultura, va influir molt en el pensament de Francesca Bonnemaison. Això no obstant, "el feminisme reivindicat per Monserdà —explica Mary Nash— es contraposa als aires de la secularització i emancipació promoguts pels moviments sufragistes angloameri-

ARXIU INSTITUT DE CULTURA DE LA DONA

cans i proposa un model de dona “nova” basat en els valors tradicionals de la cultura catalana, en el conservadorisme polític i en la religió”. Així, l’ideal de dona proposat per Bonnemaison serà “el d’una catalanista, portadora de valors culturals tradicionals, catòlics i que, abans de res, és mare i suport de la seva família”, afegeix Nash.

De la mateixa manera, la historiadora Dolors Marín situa Francesca Bonnemaison dins l’òrbita de l’anomenat feminisme reformista, encapçalat per Monserdà, en contraposició amb el feminisme progressista, representat per dones com Amàlia Domingo, Teresa Claramunt o Teresa Mañé, contrari als cànons tradicionals i articulats entorn del moviment obrer i dels sindicats. És en aquest punt que Dolors Marín identifica una de les principals fites de l’obra de Bonnemaison: “L’Institut de Cultura va realitzar funcions que estaven destinades als sindicats precisament per evitar la implicació de les noies dins el moviment obrer. L’obra de contenció preparada per la dreta catòlica era un fet.”

Una mostra evident de la relació de Francesca Bonnemaison amb aquesta

dreta catòlica va arribar l’any 1932 quan Francesc Cambó, amb qui mantenia una amistat molt estreta, li va proposar fer-se càrrec de la Secció Femenina de la Lliga Regionalista.

Aquesta vinculació va fer que, en esclatar la revolució de juliol del 1936, Francesca Bonnemaison hagués de fugir de la persecució anarquista; una amenaça que, a més, era conseqüència del record que, tot i haver mort el 1918, molts obrers tenien de Narcís Verdaguer i Callís i del fet que l’advocat hagués testificat en contra de Ferrer i Guàrdia arran de la Setmana Tràgica.

Durant la Guerra Civil, des de l’exili a Suïssa, Bonnemaison va fer de secretària de Francesc Cambó i va col·laborar amb ell per recollir fons per ajudar els refugiats que escapaven del bàndol republicà i també per donar suport econòmic als franquistes. Acabada la guerra va retornar a Barcelona i, veient que l’Institut de Cultura havia estat intervengut per la Falange, es va retirar de la vida pública. Va morir a Barcelona el 13 d’octubre del 1949.

Xevi Camprubí

Francesca Bonnemaison va suggerir “crear una obra social per a la joventut femenina, i concretament per a les noies obreres, amb la finalitat de millorar llur nivell cultural i ajudar-les a poder afrontar en millors condicions la lluita per la vida.” Era l’embrió del que seria l’Institut de la Cultura. A banda del préstec de llibres, l’Institut de Cultura oferia una gran varietat de cursos, com, per exemple, dactilografia, gramàtica castellana, francès, anglès, alemany, taquigrafia, càlcul mercantil, art, botànica, educació física i altres

“Als joves de Catalunya”

El 20 d'abril s'acompleix el 75è aniversari de la fundació Palestra, l'organització juvenil catalana que es presentà amb el manifest “Als joves de Catalunya”.

El dia 20 d'abril s'acompleixen 75 anys de la fundació de l'organització juvenil i catalanista Palestra. La publicació del manifest titulat “Als joves de Catalunya” va despertar l'entusiasme d'una joventut a la qual la dictadura havia retallat els anhels i les llibertats

Palestra. El catalanisme a l'inici del quart decenni del segle XX, tot i la caiguda del general Primo de Rivera, era lluny de refer-se dels estralls provocats per la repressió endegada per la dictadura; una persecució que s'havia dut a la pràctica, sobretot, amb la prohibició dels símbols, de l'ensenyament de la llengua, del seu ús institucional i, per acabar-ho d'adobar, amb la supressió dels ajuntaments i de la Mancomunitat de Catalunya. Tot això havia afavorit el sorgiment o la radicalització d'un seguit d'organitzacions que, ja fos en la clandestinitat o, en alguns casos, dins el secretisme més absolut, treballaven seriosament per la reconstrucció nacional. Aleshores, l'estovament del règim iniciat a partir del nomenament del general Dámaso Berenguer va permetre que aquest catalanisme radical sortís de l'obscurantisme i que, a poc a poc, tot i que de manera més o menys encoberta, anés reprenent l'activitat.

Així, enmig d'aquest nou entorn, el dia 20 d'abril de 1930 apareixia publicat al diari *La Veu de Catalunya* un enigmàtic article que portava per títol “Als joves de Catalunya”. Enigmàtic perquè a l'encapçalament, sobre el títol de l'escrit, hi figurava un emblema constituït per la imatge del jove i viril David de Miquel

Àngel, amb la fona penjada a l'esquena, i una paraula impresa amb grans lletres: Palestra. “Fa temps que hom pregunta a la joventut on va –començava el manifest– i que aquesta contesta diversament amb paraules. Creiem, però, que ja ha arribat l'hora que el jovent es posi en marxa i demostrï pràcticament amb fets cap a on va.” Tot seguit, unes ratlles més avall, els promotors del manifest deixaven clara quina era la seva intenció: “La nostra finalitat és promoure un moviment de la joventut catalana amb tota l'activitat i l'empenta de la gent jove, per al propi millorament en tots els aspectes, moral, intel·lectual, social i físic, i desvetllar el seu interès per totes les causes nobles.” Alhora, els sotasignants puntualitzaven quin hauria de ser el caràcter de l'organització: “La nostra actuació volem que sigui amplament patriòtica i educadora i que es desenvolupi al marge de les de caràcter polític”, i alhora enumeraven els objectius més immediats: “Creiem urgent atendre la tasca de fer conèixer la nostra terra, la seva llengua, la seva història i la seva cultura a les joves promocions, coneixements que per força es veieren privades durant els darrers anys.”

El manifest de presentació de Palestra, que havia aparegut per primer cop deu dies abans a la revista *Excursionisme*, s'acabava amb la signatura d'una cinquantena de noms il·lustres, entre els quals, només per citar-ne alguns, hi havia Joan Coromines, Josep V. Foix i Ferran Soldevila. L'article aportava també la relació dels membres de la junta directiva en la qual destacaven Pompeu Fabra, president, i Josep Maria Batista i

*“Fa temps que hom pregunta a la joventut on va –començava el manifest– i que aquesta contesta diversament amb paraules. Creiem, però, que ja ha arribat l’hora que el jovent es posi en marxa i demostrï pràcticament amb fets cap a on va.”
Tot seguit, unes ratlles més avall, els promotors del manifest deixaven clara quina era la seva intenció: ‘La nostra finalitat és promoure un moviment de la joventut catalana amb tota l’activitat i l’empenta de la gent jove, per al propi millorament en tots els aspectes, moral, intel·lectual, social i físic, i desvetllar el seu interès per totes les causes nobles.’*

Roca, secretari i veritable impulsor de Palestra. En darrer lloc, en un intent d’expressar la voluntat de ser una organització no vinculada a cap opció política concreta, el manifest citava els presidents honoraris: Ramon d’Abadal, Jaume Aiguader, Nicolau d’Olwer i Antoni Rovira i Virgili, és a dir, una representació de tot el ventall polític més catalanista. L’historiador i periodista Víctor Castells explica que aquest va ser el primer gran triomf de Batista i Roca. “Havia aconseguit fer confluïr els corrents majoritaris a Catalunya en un projecte comú de reconstrucció nacional que partia de la formació cívica de la seva joventut i de tots els ciutadans en general”, assenyala Castells.

D’altra banda, en la seva extensa història de les institucions catalanes, Alexandre Galí defineix Palestra com “una organització amb finalitats netament catalanistes, encara que el seu camp d’acció fos principalment educatiu”. Palestra, afegeix Galí, “es proposava concretament la formació d’una joventut capaç de capacitar Catalunya en l’autogovern i capaç també de defensar-la en tots els terrenys on fos necessari”. Al seu torn, l’historiador Lluís Duran ha assenyalat els motius principals pels quals hauria nascut Palestra. En primer lloc, com a resposta a la continuïtat del govern militar després de la caiguda de Primo de Rivera, ja que “des del catalanisme més conseqüent no es van poder concretar mesures efectives per enderrocar el règim” i, en segon lloc, per la percepció que hi havia de l’existència “d’una joventut mal formada que no podria prendre amb garanties el relleu de les velles generacions, després de set anys de tancament de les grans institucions catalanes de cultura per al poble”.

L’escoltisme. Per entendre, però, la gènesi i la finalitat de Palestra no es pot deixar de banda la importància que en la Catalunya de principi de segle havia tingut l’excursionisme, una tradició nascuda a les acaballes del segle XIX, i, més concretament, l’escoltisme, iniciativa engegada l’any 1928 per Josep Maria Batista i Roca a imatge del moviment dels Boy Scouts anglesos i dels Sòkols txecs. Anys després, el mateix Batista i

Roca contava a Ferran Mascarell en una entrevista quina havia estat la finalitat d’aquest moviment. “Vam llançar l’escoltisme amb l’objectiu concret de fer homes fermes, disciplinats, disposats a ajudar sempre els seus companys, i amb fermesa de principis”, explicava Batista i Roca, i afegia: “Fèiem coses per preparar equips, equips cohesionats, preparats per fer activitats futures, per dur tasques de govern. Encara que el mot és pretensions, i pot donar lloc a interpretacions errònies, nosaltres volíem donar-li una consistència, un esperit, diguem-ne, militar. El poble català era un poble moralment desfet, sense columna vertebral; calia refer-ho tot.”

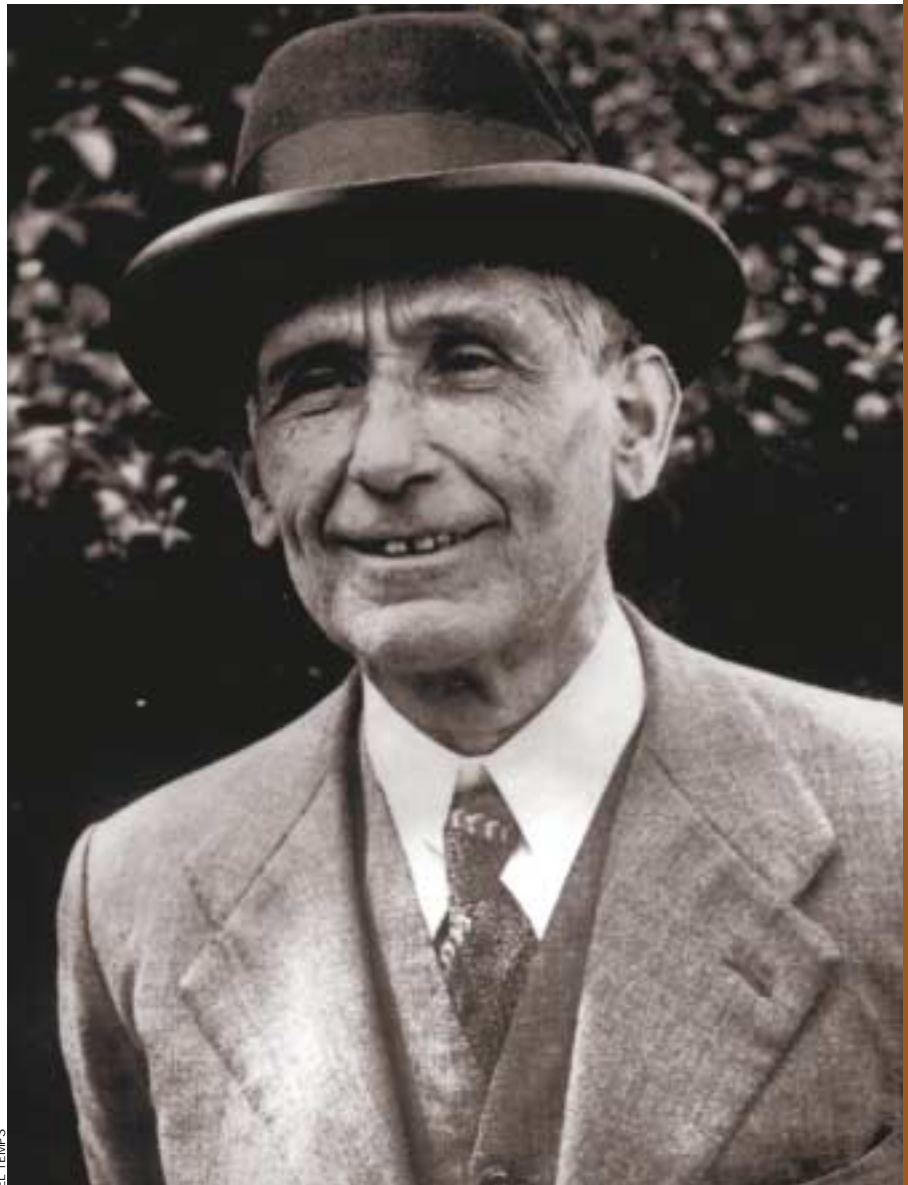
L’escoltisme, de fet, va néixer, com apuntava Batista i Roca en la mateixa entrevista, com a resultat d’un intens debat que es va produir en aquells anys entre els partidaris de la necessitat de formar intel·lectuals i els que defensaven el caràcter com a principal qualitat de la persona. Batista i Roca, defensor d’aquesta darrera opció, s’enfrontà apassionadament amb el canonge Carles Cardó en aquest debat. “Nosaltres vam prendre una actitud clarament antiintel·lectualista –explicava Batista en l’entrevista citada–. Consideràvem que els intel·lectuals es perdien en fórmules teòriques. A nosaltres allò que ens mancava eren els homes d’acció.”

Josep Maria Batista i Roca havia nascut a Barcelona el 1895. De ben jove, per mà del seu oncle Josep Maria Roca i Heras, president de la Unió Catalanista i, posteriorment, de l’Ateneu Barcelonès, va començar a relacionar-se amb el catalanisme militant. Es va llicenciar en Dret a la Universitat de Barcelona i també va cursar estudis d’Antropologia a Oxford. L’any 1921 va iniciar-se com a professor universitari, i un any després va ser nomenat secretari de l’Associació d’Antropologia, Etnologia i Prehistòria. Durant aquests primers anys de la dècada dels vint el jove Batista va realitzar nombrosos viatges per tot Europa, alguns dels quals de caràcter científic. A resultes del cop d’estat de Primo de Rivera, però, va concentrar els seus esforços en activitats de caire catalanista i d’oposició a la dictadura. En concret, va participar en la societat secreta anomenada “1640”, en la

Societat d'Estudis Militars (SEM) i en l'Organització Militar Catalana (ORMICA). “Fèiem coses de propaganda –explicaria posteriorment Batista i Roca a Ferran Mascarell– d'espionatge, d'auxili de presos. En ocasió del complot del Garraf fórem nosaltres, amb la gent d'Estat Català, els que vam auxiliar els presos.”

Palestra en públic. El 30 de novembre de 1930 Palestra celebrava el seu acte inaugural al Palau de la Música Catalana, que, com reflectia la premsa de l'època, “era ple de gom a gom de jovent”. Davant d'aquesta nodrida audiència, el president de l'entitat, Pompeu Fabra, feia un acalorat discurs que començava així. “Acabada la dominació de Primo de Rivera, l'intent assimilista més intens i fort que Catalunya ha hagut de patir de Felip V ençà, el nostre catalanisme ha sortit reforçat. Hem restat incorruptes, però no invulnerats”. En referir-se als objectius de Palestra, Pompeu Fabra insistia: “Tenim el desig de fer de Palestra una organització nacional de la joventut catalana al servei dels grans ideals de pàtria, llibertat i millorament propi, apte per a l'acció” i puntualitzava: “No tenim un estret nacionalisme. Vivim de cara al món i si volem la plena sobirania és per millorar la qualitat dels nostres conciutadans i per obtenir que Catalunya, intensament civilitzada, pugui oferir una efectiva col·laboració en l'obra de millorament i progrés de la humanitat”.

El dia de la presentació al Palau de la Música, és a dir, set mesos després de la publicació del manifest a *La Veu de Catalunya*, Palestra tenia ja 2.000 socis i més de trenta delegacions, repartides entre Catalunya, el País Valencià i les Illes. Segons confirmà Batista i Roca a Ferran Mascarell, Palestra arribaria a tenir 5.000 socis i 400 delegacions. L'estructura organitzativa de l'entitat s'havia dividit, tal com es detalla en l'obra d'Alexandre Galí, en set departaments que abraçaven àmbits tan diversos com l'obra social, la cultura, l'educació moral, l'educació patriòtica, l'educació física, la propaganda i les relacions amb l'estranger. Així, les activitats que duia a terme l'organització eren prou diverses,

EL TEMPS

i consistien, per citar-ne només algunes, en cursos i conferències, ensenyament de la llengua, cercles d'estudis específics, com els històrics o els econòmics; activitats esportives, com la gimnàstica, la natació o l'excursionisme; campanyes higièniques i altres. Més endavant, al 1932, es crearia la secció femenina de Palestra i, ja a final de 1933, l'Oficina de Relacions i Bescanvis Internacionals (ORBIS), amb la intenció, com assenyala Víctor Castells, “que els joves catalans establissin relació amb joves estrangers residents a Catalunya i en general interessar-los pel món”.

Tot i la voluntat expressada de mantenir-se al marge dels partits polítics, la in-

Pompeu Fabra va ser president de l'entitat. “Tenim el desig de fer de Palestra una organització nacional de la joventut catalana al servei dels grans ideals de pàtria, llibertat i millorament propi, apte per a l'acció”, va dir en l'acte inaugural, el 30 de novembre de 1930.

Un altre incident remarcable en les relacions entre Palestra i l'estat espanyol es va produir el juny de 1932 a la festa dels Sòkols, una trobada esportiva internacional que se celebrava anualment a Praga, en la que els representants de la República van impedir a la delegació de Palestra desfilar amb la senyera. Tanmateix, les activitats de caire catalanista es continuaren portant a terme, sobretot al llarg del mes d'abril de 1933, arran de la commemoració del centenari de l'aparició de l'oda 'La Pàtria' de Bonaventura Carles Aribau

tenció de Palestra de ser una organització decisiva en l'evolució del país es manifestà ben aviat. Així, l'abril de 1931, arran de la proclamació de la República, Batista i Roca va crear una guàrdia cívica que es va posar immediatament al servei de Francesc Macià. Aquesta guàrdia pretenia ser, segons Víctor Castells, "el germen del que hauria estat una Guàrdia Nacional de Catalunya". L'any següent, amb motiu de la discussió de l'Estatut de Núria a les Corts de la República, Palestra va organitzar una campanya de recollida de signatures per reclamar que l'Estatut aprovat en referèndum pel poble de Catalunya l'any anterior no fos modificat a Madrid. El 9 de maig del 1932, una delegació de Palestra, encapçalada per Pompeu Fabra i Batista i Roca, es va reunir amb el president Macià per lliurar-li les signatures. En aquesta trobada, davant les perspectives pessimistes que l'Estatut seria modificat, Fabra digué: "El poble de Catalunya, que esperava confiadament la ratificació d'aquest reconeixement [de la sobirania], fonamentalment establert amb el fet de la celebració del plebiscit, per les Corts de la República, ha sentit la transcendència que implicava la conversió del que havia d'ésser pacte lliure entre dos pobles, en concessió graciosa d'una sobirania que es creia superior i que amb aquesta pretensió es considerava amb dret a modificar allò que el poble directament havia establert sense acudir altra vegada a la consulta". Al seu torn, Francesc Macià li respongué: "Senyor president de Palestra: amb la vostra iniciativa heu contribuït a demostrar que l'Estatut que ha votat el nostre poble és l'expressió sincera de la seva voluntat. No crec que avui hi hagi ningú que pugui dubtar, amb fonament, de la unanimitat amb què la nostra terra desitja obtenir la seva llibertat."

Posteriorment, en un manifest titulat "Palestra i l'Estatut", fet públic l'11 de setembre de 1932, els responsables de l'entitat mostraven la seva disconformitat amb l'Estatut aprovat per les Corts dos dies abans i es queixaven d'una "alta imposició" que havia forçat Palestra a callar mentre a Madrid els articles en què el poble català havia concretat la seva voluntat "anaven caient l'un darrere l'altre". El manifest afegia: "En aquesta

data històrica, Palestra declara solemnement per a salvar la seva responsabilitat davant de Catalunya avui i de la Història demà que l'Estatut elaborat per les Corts espanyoles no pot ésser tingut com a reconeixement dels nostres drets ni com a satisfacció de les nostres aspiracions nacionals. Sols reconeixem com a expressió de la voluntat actual de llibertat de Catalunya l'Estatut plebiscitat pel nostre poble."

Un altre incident remarcable en les relacions entre Palestra i l'estat espanyol es va produir el juny de 1932 a la festa dels Sòkols, una trobada esportiva internacional que se celebrava anualment a Praga, en la qual els representants de la República van impedir a la delegació de Palestra desfilar amb la senyera. Tanmateix, les activitats de caire catalanista se seguirien portant a terme, sobretot al llarg del mes d'abril de 1933, arran de la commemoració del centenari de l'aparició de l'oda "La Pàtria", de Bonaventura Carles Aribau, i de l'inici de la Renaixença. Una activitat important fou també l'anomenat Viatge Triangular, realitzat el juliol de 1933 amb l'objectiu d'enfortir els lligams entre gallecs, bascos i catalans; unes relacions que, en aquests anys, també s'ampliaren amb representants de la veïna Occitània. Després, el juny de 1934, en el marc del bienni negre i coincidint en un moment tens per l'anul·lació de la Llei de Contractes de Conreu pel Tribunal de Garanties Constitucionals, Palestra proposà la creació del Front Nacional de Joventuts; una associació que havia d'agrupar totes les entitats de joves catalanistes implicades en la defensa de les llibertats de Catalunya.

El moment culminant en la història de Palestra, però, va arribar amb els fets d'Octubre de 1934. En aquestes jornades, Josep Maria Batista i Roca es posà al servei del president de la Generalitat, Lluís Companys, i participà decididament en el pla revolucionari per obtenir la sobirania del poble català. L'historiador Víctor Castells ha assenyalat que el nom de Batista i Roca només apareix de manera marginal en tot el que s'ha escrit sobre el 6 d'Octubre, però "tots els indicis recollits porten a indicar que hi va tenir un paper important, amb participa-

EL TEMPS

ció personal molt directa des de pressupòsits i projectes, idees i accions que es pretenien de conseqüències decisives”.

Repressió i fi. Fos com fos, el moviment del 6 d'Octubre va fracassar i Palestra, acusada de ser una organització militarista i separatista, va ser clausurada per les autoritats de la República. Batista i Roca, Pompeu Fabra i altres membres de l'entitat, acusats de rebel·lia, van ser detinguts i empresonats al vaixell Ciudad de Cádiz, amarrat prop de l'Uruguai, on hi havia el president Companys. El 9 de desembre d'aquell any Batista i Roca va sortir en llibertat provisional i, temerós d'una nova detenció, car era conscient que hi havia documents que l'implicaven en la conspiració, va aprofitar per travessar els Pirineus i marxar cap a l'exili.

Tot i la participació activa de Palestra en la revolta d'octubre de 1934, no seria del tot acurat considerar-la, en comparació amb altres grups catalanistes radicals coetanis i afins en els objectius, una organització de caràcter militar. Si bé és cert, com ha assenyalat l'historiador Lluís Duran, que hi ha un punt de militarisme en el pensament de Batista i Roca, l'opció armada de Palestra va ser més aviat fruit de les circumstàncies i del context polític general. “L'organització, sempre amatent als canvis polítics

generals i a les noves tendències culturals –explica Duran–, és molt més que un nucli de vocació momentàniament militarista. Percebre aquesta única opció afebleix la visió del conjunt ambicions del seu projecte formatiu, que podem considerar únic a l'època”.

Els fets d'Octubre de 1934 van significar el preludi de la fi de Palestra. Tot i la il·legalització de l'entitat, la clausura de locals i l'absència de Batista i Roca, algunes delegacions es van mantenir actives. Això va permetre que, a principi de 1935, en la clandestinitat, l'entitat reaparegués amb el nom de Club David, tot i que gairebé no va desenvolupar cap activitat rellevant. Després de la victòria electoral dels partits d'esquerra el febrer de 1936, Batista i Roca va tornar a Catalunya i, abans que tingués temps de reorganitzar Palestra, va esclatar la Guerra Civil. Aquest va ser el cop definitiu a l'organització, ja que, enmig del conflicte, no va aconseguir reeixir i emmudí definitivament, cessant tota activitat, pels volts de 1938.

Això no obstant, Josep Maria Batista i Roca, des de l'exili que li imposà la derrota a la Guerra Civil, va seguir treballant en nombrosos projectes per la reconstrucció nacional de Catalunya fins que, l'any 1978, li va sobrevenir la mort.

A l'esquerra, Follets de Muntanya amb la indumentària dels primers escoltes catalans. A la dreta, Josep Maria Batista i Roca, secretari de Palestra i veritable impulsor de l'entitat.

Xevi Camprubí

El primer catalanisme independentista

Ja en el segle XIX es poden detectar clares manifestacions independentistes, tot i que sovint eren de simple caràcter emocional.

El catalanisme ha estat un moviment polític i social, l'objectiu del qual ha estat canalitzar les aspiracions d'autogovern, dins o fora d'Espanya, d'una part significativa de l'opinió pública catalana. En les seves elaboracions doctrinals anteriors a 1914 predomina d'una manera gairebé absoluta una actitud integradora de marcat caràcter regeneracionista que pretenia donar una solució vàlida a la qüestió catalana a través de la modernització i de la reforma política i administrativa de l'estat espanyol. No es posava en dubte la unitat d'Espanya sinó el seu caràcter unitari, uniformista i centralitzador. Posteriorment, l'independentisme es va anar obrint camí dins del catalanisme organitzat, si bé sempre es mantingué com una tendència molt minoritària. En aquest article veurem que, ja en el darrer quart del segle XIX, podem constatar l'existència d'alguns plantejaments separatistes que han de ser interpretats més com un "estat passional", com escriví Jeroni Estrany el 1899, que no pas com un objectiu polític organitzat.

La construcció de l'estat liberal. Com és ben sabut, l'esclat del conflicte dinàstic arran de la mort del rei Ferran VII (1833) marca l'inici del procés de construcció del modern estat liberal espanyol, que es pot donar per enllestit en els deu anys de governs moderats (1843-1854). La derrota militar del carlisme va fer possible que Espanya deixés de ser una monarquia absolutista i que s'hi consolidés un règim parlamen-

tari fonamentat en el monopoli econòmic i polític d'una exígua minoria i, alhora, en l'arraconament polític de la immensa majoria dels espanyols. Malgrat l'existència en diferents àmbits d'un cert debat descentralitzador, el nou estat espanyol es caracteritzà, des del primer moment, per la seva voluntat centralista i uniformadora, de manera que la nova divisió política i administrativa esmicolava els antics territoris històrics i la llengua castellana s'imposava com l'única llengua reconeguda per l'estat.

A Catalunya, aquest procés va coincidir amb l'emergència de la Renaixença, amb la seva reivindicació de la història i de la llengua pròpies del nostre país. Cal recordar que el poeta Joaquim Rubió i Ors, més conegut com Lo Gayter del Llobregat, en el pròleg que va escriure al seu recull de poesies (1841) afirmà que, si bé Catalunya no podia aspirar ja a la independència política, "puix pesa molt poc en comparació de les demés nacions", podia, en canvi, aspirar ben legítimament a la independència literària.

L'afirmació de Rubió i Ors va ser discutida durant molts anys. Les successives generacions de poetes, dramaturgs i novel·listes catalans van confirmar que, efectivament, era possible l'existència d'una literatura en català solvent i independent de la castellana. Tanmateix, el projecte de l'independentisme polític era completament absent dels plantejaments polítics dels catalans de la Renaixença.

La recerca historiogràfica dels darrers anys ha posat de manifest que el centralisme i l'uniformisme del nou estat liberal espanyol va ser posat ben aviat en qüestió per molts catalans. D'una o altra manera, el moviment urbà de les bullanques i en molts aspectes també el carlisme van ser expressions d'un descontent-

Proclamació a Barcelona de la Primera República des del balcó del Palau de la Generalitat, aleshores la Diputació. Gran part de la població va rebre amb entusiasme el canvi polític.

tament popular de gran abast que posava en dubte el model polític i social que el nou estat institucionalitzava. Paral·lelament, alguns intel·lectuals catalans s'esforçaven inútilment per influir en els polítics liberals espanyols perquè acceptessin i reconeguessin la personalitat històrica de Catalunya en el naixent estat liberal espanyol. A partir d'una reivindicació indiscutible de la catalanitat, l'historiador i catedràtic Joan Cortada defensà la construcció d'un estat nació espanyol que havia de fonamentar-se en la diversitat, perquè per a ell catalanitat i espanyolitat eren dos aspectes indissociables d'una mateixa realitat. En aquest procés, en què cadascuna de les parts havia d'aportar el més important de la seva essència, Cortada estava disposat a renunciar a la llengua catalana, considerada inferior a la castellana.

Els anys del Sexenni. El Sexenni Democràtic (1868-1874) marca una clara línia divisòria en la dinàmica política del segle XIX espanyol. També per al catalanisme, aquest període va ser decisiu. La conjuntura d'aquests anys va permetre que, per primera vegada a Espanya, hi hagués un règim de llibertat força acceptable que permetia l'exercici de la llibertat d'expressió, com es va posar de manifest amb l'eclosió d'un bon nombre de plataformes periodístiques i associatives; val a dir, a més, que el debat descentralitzador esdevingué un element clau del discurs polític d'aquests anys. A la Catalunya del Sexenni, pel que fa al catalanisme, cal subratllar, d'una banda, l'emergència del republicanisme federal i, de l'altra, la tímida irrupció d'un discurs intel·lectual fet ja en clau exclusivament catalanista.

Com ha posat de manifest bona part de la historiografia, sembla innegable el caràcter precatalanista del federalisme català. La proclamació de l'efímera República espanyola l'11 de febrer de 1873 i l'hegemonia del partit federal obrien unes expectatives sòlides de canvi i reorganització de l'estat espanyol que es van veure momentàniament confirmades amb la proclamació, el 7 de juny, de la República Federal Espanyola. És en aquest context que té un especial interès la sèrie d'articles que, sota el

EL TEMPS

títol d'"Idees sobre la pàtria catalana", va escriure el metge i federal intransigent Narcís Roca i Farreras en el periòdic *La Renaxensa*. En aquests articles, Roca i Farreras va definir un projecte de catalanisme progressiu, que en les seves paraules volia ser "aquell que mira endavant, del catalanisme del temps a venir, del catalanisme democràtic, republicà, revolucionari". El catalanisme havia d'identificar-se amb els anhels de les classes treballadores catalanes i lluitar per assolir un estat català plenament sobirà i lliurement confederat amb la República espanyola. Roca i Farreras, que en els anys vuitanta va col·laborar regularment amb alguns portaveus catalanistes, esdevingué, potser a desgrat seu, un estendard per a la joventut catalanista radical.

Però si el republicanisme federal intransigent gaudia d'un important suport a Barcelona i altres nuclis urbans del nostre país, alguns joves intel·lectuals catalans van iniciar un camí particular que els duria, com veurem, a establir les bases d'una estratègia catalanista completament deslligada de les opcions polítiques d'abast espanyol. En els anys del Sexenni es va consolidar a Catalunya un grup de joves lletraferits, hereus directes dels Jocs Florals restaurats,

molts dels quals van anar evolucionant, desenganyats de la política espanyola, cap a posicions netament catalanistes; així, a començament de l'any 1870 es va fundar la Jove Catalunya, associació que tenia evidents connotacions mazzinianes. Si bé la nova entitat tenia inicialment una finalitat exclusivament literària, no va poder quedar-se al marge de l'intens debat polític d'aquells anys, fet que probablement precipità la dissolució de l'associació a mitjan 1875. Entre la cinquantena de socis de la Jove Catalunya hi havia, entre altres, Francesc Ubach i Vinyeta, que en fou el primer president, Àngel Guimerà, Pere Aldavert, Josep Pella i Forgas, Josep Roca i Roca, Ramon Picó i Campamar, Francesc Matheu, Antoni Aulèstia i Pijoan, etc. La correspondència que s'ha conservat dels integrants de la Jove Catalunya ens dóna pistes de com l'ideal separatista existia en el pensament d'alguns dels seus membres; en efecte, era freqüent entre els socis de l'entitat encapçalar la seva correspondència amb un "Salut y Catalunya independenta" o "Salut y Catalunya catalana".

Pere Aldavert i altres integrants de la Jove Catalunya van impulsar la publicació del setmanari *La Gramalla*, que sortí al carrer entre l'11 de maig i el 10 de

Sembla innegable el caràcter precatalanista del federalisme català. La proclamació de l'efímera República Espanyola l'11 de febrer de 1873 i l'hegemonia del partit federal obrien unes expectatives sòlides de canvi i reorganització de l'estat espanyol que es van veure momentàniament confirmades amb la proclamació, el 7 de juny, de la República federal espanyola

setembre de 1870. Poc després, l'1 de febrer de 1871, sortí el primer número del quinzenari *La Renaxensa* –*La Renaixensa* des de 1876–, que, sota la direcció de Francesc Matheu, reemprengué, amb major volada, l'experiència anterior. Ja en el seu editorial, la nova publicació avisava que “Prou voldria poder rebatre esta Redacció certes idees desde las planes del periòdic i poder estampar algunes consideracions sobre las conseqüències polítiques que inclou lo modern renaixement de la nostra llengua”; a penes un mes més tard, el mateix periòdic publicava un article, significativament titulat “Ja és hora”, en el qual s’afirmava sense embuts que, culminat el renaixement literari, calia entrar decididament en la reivindicació política perquè l'ànima catalana “De patrimoni exclusiu dels acadèmics ha passat a bandera amb s’ha aplegat una juventut desprovista de las preocupacions de la política espanyola”. És evident, doncs, que en poc temps i d’una manera gairebé insensible, el mot catalanisme, que fins aleshores havia designat exclusivament el conreu literari de la llengua, començava a omplir-se d’un contingut essencialment polític, amb el qual es volia expressar un desig de descentralització, de veritable autonomia política, o potser, per què no, d’independentisme –l’abast de la reivindicació era encara molt imprecisa– per a Catalunya. Els homes de *La Renaixensa*, impulsors d’un catalanisme d’arrel romàntica i intransigent, sempre van tenir la convicció de ser la “primera generació catalanista” i els veritables fundadors del catalanisme, entès com una voluntat política completament deslligada de les opcions polítiques d’abast espanyol.

El catalanisme regeneracionista. Amb la Restauració, el catalanisme va anar prenent forma de manera definitiva. El fracàs dels dos grans projectes politicoideològics regionals espanyols, el federalisme i el carlisme, facilità el seu camí. Cal insistir suficientment en el fet que el catalanisme, des dels seus mateixos orígens, sempre es va caracteritzar pel pluralisme, tant pel que fa a la doctrina com pel que fa a l’estratègia. Conservadors i reformistes socials, de-

mòcrates convençuts i corporativistes retrògrads, catòlics i lliurepensadors militaren en les associacions del primer catalanisme, sovint en entitats diferents i a voltes en unes mateixes plataformes d’agitació política i cultural. Van col·laborar en moltes campanyes perquè tenguin un objectiu comú, l’anorreament del sistema canovista i l’Espanya unitària, però discrepaven profundament de com havia de ser la Catalunya autònoma del futur. En aquest sentit, el setmanari *L’Arch de Sant Martí*, un portaveu catalanista particularment combatiu, advertia a començament del 1888 que “Dintre del camp catalanista no pot fer-s’hi política republicana ni monàrquica, perquè no ens toca, per ara, altre treball als que en ell militem que reintegrar a Catalunya en la plenitud del seus drets, ni s’ha de resoldre sobre la unió de las regions d’Espanya ni de la separació, perquè són els enemics del catalanisme els que han de demostrar en últim cas si és o no compatible l’existència de Catalunya amb la unió franca i lleial amb las demás antigues nacionalitats ibèriques”. De fet, ja unes setmanes abans, el jove Enric Prat de la Riba, en el primer discurs que pronuncià al Centre Escolar Catalanista, havia advertit de la necessària prudència a l’hora d’exterioritzar sentiments independentistes: “Aconsellaré als que són separatistas que no ho revelin jamai si volen fer profitosa sa propaganda individual”, perquè en fer-ho públic aconseguien uns efectes contraproductius entre amplis sectors de les classes mitjanes catalanes.

El catalanisme particularista d’Almirall, el catalanisme catòlic del setmanari vigatà *La Veu del Montserrat* que impulsava Jaume Collell, el catalanisme romàntic de *La Renaixensa*, el conservadorisme del grup de *La España Regional* o l’oportunisme dels homes de *La Veu de Catalunya* defensaven plantejaments ben diferents d’ordre social, econòmic, religiós o polític que no podem pas oblidar. L’abast que havia de tenir el futur autogovern català era, també, ben diferent. En rigor, cap d’aquests grups no defensava formalment una opció independentista i tots van fer sovint manifestacions favorables a la unitat, no pas a la uniformitat, d’Espanya; això no

EL TEMPS

obstant, podem trobar-hi alguns matisos que després detallarem.

Però la percepció que els analistes polítics peninsulars tenien de l'emergent catalanisme era ben diferent i mai no van saber diferenciar el ventall de propostes que sorgien a Catalunya, de manera que des del primer moment van acusar el catalanisme, de manera global, de ser un moviment de caràcter inequívocament separatista. Des de Catalunya, aquesta acusació va ser rebutjada ben aviat per l'influent periodista conservador Joan Mañé: "...Crec —escrivia en castellà en una sèrie d'articles publicats l'any 1878 al *Diario de Barcelona*— que es pot assegurar sense temor a ser desmentit, que d'ençà fa un segle ningú no ha pensat seriosament en trencar la unitat nacional realitzada pels reis Catòlics, i segellada amb la sang dels nostres pares durant les guerres contra la república i l'imperi francès. Si algú a Catalunya pensa això avui en dia, que seran pocs, no crec que aquestes opinions aïllades exerceixin cap influència en la opinió general, ni passin de ser frases d'efecte o de desgrat de gent ignorant, sense prestigi ni consideració en el país."

No hi ha dubte, però, que dins dels rengles catalanistes aquesta qüestió provocava suspicàcies que de tant en tant es feien públiques. Valentí Almirall, ja allunyat del republicanisme federal, va impulsar la creació del Centre Català (1882), que aviat esdevingué la primera plataforma del catalanisme polític amb una clara voluntat unitària. Fou precisament en el si d'aquesta entitat que es van posar de manifest les diferències que abans apuntàvem. La lluita oberta entre el grup de *La Renaixensa* i els ex-federals d'Almirall obeïa a discrepàncies profundes sobre l'arrel i l'essència del catalanisme; és prou significatiu el fet que Almirall denunciés moltes vegades que els homes de *La Renaixensa*, a més de ser socialment conservadors, defensaven una opció separatista, circumstància que els feia incompatibles amb el catalanisme que ell defensava. L'agost de 1887, en plena escissió del Centre Català, va ser explícit a l'hora d'afirmar: "Entre nosaltres hi tolerarem separatistes, però emplearem totes les nostres forces per impedir que donin llur color al nostre Renaixement." El sentiment independentista, doncs, existia

Antics membres de La Jove Catalunya reunits a la Maison Dorée de Barcelona l'any 1909. Fundada l'any 1869, aquesta va ser la primera associació política catalanista.

Primer número de 'La Veu de Catalunya', diari portaveu del Centre Nacional Català i, posteriorment, de la Lliga Regionalista i de la Lliga Catalana.

dins el catalanisme organitzat i era una nosa per al particularisme almirallià.

La campanya en defensa del Codi civil català l'any 1889, que amb mítings, fulls volants i articles, arribà a tots els racons de Catalunya, i va reforçar els arguments separatistes; així, Sebastià Farnés, un dels publicistes catalanistes més actius d'aquells anys, escrivia que "Los catalans deixarem d'ésser espanyols sempre i quan per a ser-ho tinguem de perdre alguna nota distintiva de nostre caràcter."

Tres anys després, la discussió de les Bases de Manresa va facilitar que els màxims dirigents de la nova Unió Catalanista manifestessin de manera ben contundent el rebuig al separatisme; en aquest sentit, l'exfederal gironí Joaquim Riera i Bertran va afirmar: "¡Separatisme! ¿A on se veu i a on transpira en les Bases que defenso? Si justament lo primer que s'hi tracta son les relacions entre el Poder regional i el Poder central, ¿com pot calificar-se'ns, sens evident mala fe, de separatistes? [...] No hem sigut jamai, ni som, ni podem ésser tan te-

meraris que pretenguem prescindir d'una realitat de centúries."

L'independentisme emocional. No obstant el que hem dit fins ara, la major part dels doctrinaris catalanistes, ja des d'Almirall, reivindicaven el dret dels catalans a ser independentistes. Sempre hi hagué un separatisme de caràcter emocional que tingué la seva màxima expressió en la figura del dramaturg Àngel Guimerà. És evident que, si més no en el camp teòric, el recurs al separatisme va existir, però era molt més una legítima opció individual que no pas un punt programàtic de cap tendència catalanista, perquè, com assenyala Franquesa i Gomis en el canvi de segle: "Nosaltres defensam el separatisme ideal, poèticament; en aquest sentit, no compremem a Catalunya si no independent, lliure, amb el seu idioma, els seus costums i lleis, com l'ha feta Déu, que l'ha creada amb aquestes condicions tan diferents dels demés pobles de la península." En aquell mateix moment Prat de la Riba afirmava: "Sí, som separatistes; però solament en el terreny filosòfic", mentre que Joan J. Permanyer era taxatiu en declarar al periòdic *Las Noticias*: "Nosaltres volem la independència de Catalunya."

Penso, però, que l'existència d'un sentiment independentista a Catalunya, a l'igual que els plantejaments annexionistes a França, va ser sempre utilitzat tàcticament pels catalanistes possibilistes en el seu esforç per convèncer el Govern de Madrid de la necessitat d'avançar en la idea autonomista, l'única, segons afirmaven, que podia aturar els progressos dels autèntics separatistes. Argument que va ser utilitzat cada cop més, a mesura que les dificultats de l'estat espanyol augmentaven com a conseqüència de les guerres colonials i de manera molt especial en la conjuntura dels anys 1898-99.

Caldria esperar uns anys més perquè, dins la constel·lació d'entitats tan diverses que s'aixoplugaven dins la Unió Catalanista, s'anesin formulant de manera més precisa els sentiments independentistes.

Jordi Llorens Vila
Historiador

També durant la dictadura franquista,
i en els anys més durs de l'autarquia (1939-1959),
l'independentisme català fou viu.

L'independentisme català durant l'autarquia franquista

Després del comicis legislatius del febrer de 1936, que a Catalunya guanyà àmpliament el Front d'esquerra, la convivència del partit separatista Estat Català (EC) en el si d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) esdevingué impossible. Aquesta situació desembocà en la sortida del minoritari EC i la seva refundació com a partit independent en el congrés celebrat a Barcelona entre el 21 i el 24 de maig de 1936. El fet que els dirigents Josep i Miquel Badia haguessin estat assassinats per elements de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) a final d'abril comportà l'ascens a la secretaria general del partit de Josep Dencàs. Poques setmanes després de la refundació s'incorporen a EC l'organització patriòtica apolítica Nosaltres Sols! (NS!), el Partit Nacionalista Català (PNC), entitats juvenils i agrupacions estudiantils.

En esclatar la Guerra Civil, EC es mantingué fidel a la Generalitat i a la República: col·laborà en la derrota dels militars colpistes, envià una columna de milicians al front d'Aragó, participà en la fracassada expedició per a la conquesta de Mallorca, etc. A pesar del seu actiu antifeixisme, EC no va ser admès al Comitè Central de Milícies Antifeixistes, ni a les Patrulles de Control ni ocupà cap Conselleria de la Generalitat. L'antifeixisme –anti-FAI– d'EC va coinci-

dir amb el del president del Parlament, Joan Casanovas, per això van decidir preparar un *putsch* per eliminar l'executiu català i proclamar la independència política de Catalunya, la qual se situaria dins de l'òrbita dels països democràtics d'Europa. Descobert el *putsch* a la fi de novembre de 1936 pels llibertaris, EC estigué a punt de ser desarticulat, i eliminats físicament o empresonats els seus militants. A partir d'aquest moment EC començà a perdre impuls; en acabar la Guerra estava molt afeblit i havia esdevingut quasi un apèndix de l'ERC. La majoria de militants d'EC que fugiren a l'exili vestien l'uniforme de soldats de la República, per això anaren a parar als camps de concentració del Rosselló.

D'Estat Català al Front Nacional de Catalunya. Els dirigents d'EC que no eren als camps de concentració vivien dispersos de manera més o menys clandestina en diverses ciutats de l'estat francès. Aquesta dispersió, sumada a la manca de mitjans econòmics i a les dificultats per relacionar-se, determinà que en el mes de maig de 1939 el consell executiu encara no s'hagués reunit i, per tant, que encara no hagués iniciat la reorganització del partit. El mes de juny i enmig d'aquesta situació tan adversa, Vicenç Borrell i Gambús, darrer secretari general del partit, va haver d'enfron-

El Front Nacional era un moviment patriòtic de resistència antifranquista amb els vessants polític i militar, i per això l'escenari de la seva lluita era l'interior del país. La voluntat del primer Front consistia a organitzar tot l'independentisme en un front de resistència a la dictadura tant a l'interior com a l'emigració

tar-se amb la rebel·lió de la meitat del consell executiu que per via postal li comunicà que havia estat destituït. Gràcies al suport incondicional de la militància internada en els camps de concentració, Vicenç Borrell aconseguí mantenir-se en el càrrec i nomenar, el 10 d'agost, un nou consell executiu del qual quedava exclòs Joan Cornudella i Barberà, exsecretari general de la formació durant la guerra i persona amb molts contactes amb la classe política republicana emigrada. La curta victòria de Borrell reduïa el separatisme català organitzat a la mínima expressió.

Mentre tot això tenia lloc a l'emigració, a Barcelona s'havia constituït un col·lectiu de joves nacionalistes provinents d'EC, de NS, d'ERC, de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC), etc., que s'havien proposat lluitar contra l'ocupació franquista. Aquest col·lectiu –anomenat Front de Joventut, per l'edat dels seus membres– incrementà el nombre dels seus efectius en poder començar a tornar clandestinament a Catalunya alguns dels que s'havien exiliat en produir-se la caiguda de Catalunya el febrer de 1939. El capità d'artilleria Jaume Martínez i Vendrell –militant de NS– va ser el personatge clau que enllaçà el Front de Joventut amb l'exsecretari general d'EC, Joan Cornudella. Després d'una llarga tongada de negociacions en què participaren la majoria de dirigents del separatisme català, a principi de maig de 1940, a París, s'arribà a un acord de col·laboració en la lluita antifranquista entre NS i el grup escindit d'EC que liderava Cornudella, encara que cada organització mantindria els seus contactes i compromisos. Aquest ens polític, que al cap de dos anys seria conegut com Front Nacional de Catalunya (FNC), era designat per la militància com "l'Organització".

Per la seva banda, Estat Català s'havia adherit a la política que defensava Joan Casanovas des de l'abril de 1939, consistent en la creació d'una "Unió" de patriotes al marge dels partits polítics republicans, als quals considerava fracassats. La invasió i divisió de l'estat francès pels exèrcits hitlerians el juny de 1940 i l'inesperat traspàs de Casanovas, el juliol de 1942, col·locaren la for-

mació separatista en un carreró sense sortida.

La primera resistència dels independentistes. Fugint dels exèrcits hitlerians, Joan Casanovas trobà refugi a la localitat de Valràs de Lleuadoc, que es trobava dins l'anomenada "zona lliure". Aquí va establir relacions amb un ministre francès que havia fugit de París. La bona reputació de què gaudia Casanovas en determinats cercles de la política francesa li va servir per avalar un grup d'espionatge constituït per elements d'EC denominat Servei d'Informació Militar de Catalunya (SIMCA), que va treballar des de Barcelona per a la resistència francesa a partir del gener de 1941. Les seves activitats –que s'estenien fins a València i Cartagena– consistien a aplegar informació de les fortificacions que el franquisme aixecava al Pirineu, del moviment portuari, de la producció industrial, etc. En el mes d'agost, les activitats del SIMCA foren detectades per la policia espanyola, que desarticulà el grup i en detingué la majoria dels membres. D'altra banda, EC també havia constituït una xarxa que duia fins a Barcelona residents a l'estat francès i que eren objectiu de persecució pels nazis. Treballava amb l'aquiescència de la gendarmeria francesa i utilitzava com a via d'evasió habitual Andorra. Aquesta xarxa fou desarticulada per la Gestapo el maig del 1943.

El FNC també havia entrat en contacte amb els serveis gaullistes d'espionatge; les seves activitats se centraren a treballar dins de les xarxes resistents franceses Louis Brun i Maurice que actuaven a Catalunya Nord i Occitània. Altres activitats importants foren el trasllat des de Catalunya Nord a Barcelona de pilots anglesos i d'escamots de paracaigudistes preparats per fer sabotatges infiltrats en sòl francès; un cop a Catalunya els respectius consolsats els treien de l'estat espanyol. També van traslladar de Barcelona a Perpinyà informació proporcionada per agents secrets que eren completament desconeguts pels enllaços. L'expert en plàstics Jaume Ribas i Surinyach fou captat a Barcelona pels serveis d'intel·ligència britànics i esdevingué un prestigiós agent del Military

L'excapità d'artilleria Jaume Martínez Vendrell, davant la presó de Lleida. Personatge clau que enllaçà el Front de Joventut amb l'exsecretari general d'EC, Joan Cornudella, va ser detingut el 1946.

Intelligence-5 anomenat Lipstick. La seva professió li servia de pantalla tant per dur a terme les missions encarregades pels britànics com per realitzar tasques polítiques del FNC. Roman Koparski, patriota polonès resident a Madrid, acceptà el compromís que en acabar la guerra mundial el seu país defensaria a la mesa de la pau la independència política de Catalunya; és per això que el FNC va incorporar cinc dels seus membres a l'organització d'espionatge polonesa denominada Estación de Bases e Intercambio de Información, la qual acabà desmantellada per la "Segunda Bis de Estado Mayor" de la regió de Sant Sebastià els primers dies de 1942.

Política dels independentistes. El Front Nacional era un moviment patriòtic de resistència antifranquista amb els

vessants polític i militar, i per això l'escenari de la seva lluita era l'interior del país. La voluntat del primer Front consistia a organitzar tot l'independentisme en un front de resistència a la dictadura tant a l'interior com a l'emigració. Joan Cornudella, un dels fundadors, afirmava que es lluitava per la llibertat de Catalunya entesa com una unitat històrica que va cap a la plenitud del procés, cap a la independència; per la dignitat de l'home i un model de societat avançada. El Front Nacional donà suport al Consell Nacional de Catalunya (CNC) constituït a Londres el juliol de 1940 —a conseqüència de la paralització de les activitats de la Generalitat a l'estat francès— i liderat per Carles Pi i Sunyer. El segrest i la posterior execució a Barcelona del president Companys decantà el CNC cap a les tesis autodeterministes,

El segrestament i posterior execució a Barcelona del president Companys decantà el CNC cap a les tesis autodeterministes, atès que entenia que ja no existia la Constitució de 1931 ni l'Estatut d'autonomia de Catalunya i que, a conseqüència de la guerra mundial, s'havia obert un període constituent que comportaria la rectificació de les fronteres. Les comunitats catalanes d'Amèrica donaven suport al CNC i aquest els donà a conèixer l'existència del FNC

perquè entenia que ja no existia la Constitució de 1931 ni l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, i que, a conseqüència de la guerra mundial, s'obria un període constituent que comportaria la rectificació de les fronteres. Les comunitats catalanes d'Amèrica donaven suport al CNC, i aquest els donà a conèixer l'existència del FNC. La notícia aixecà una onada d'entusiasme, i el Front fou considerat l'instrument que aconseguiria la independència política de Catalunya. Amb l'alliberament d'Europa pels exèrcits aliats, l'estat francès esdevingué el centre focal de la política catalana, i els dirigents dels partits que havien tingut el poder durant el període republicà prengueren novament les regnes de la situació. Josep Tarradellas, secretari general d'ERC, aconseguí neutralitzar la política del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i que Pi i Sunyer dissolgués el CNC, cosa que deixà el Front sense projecció internacional. D'altra banda, el setembre de 1945 Josep Irla –president interí de la Generalitat– nomenava els consellers del Govern de Catalunya a l'exili sense que n'hi hagués cap del Front Nacional tot i ser el moviment nacionalista més important de l'interior. Tan important era, que el novembre de 1943 havien “caigut” cinquanta militants, entre els quals hi havia Joan Cornudella i Manuel Cruells.

La marginació que el Front patia a l'exili, a l'interior la trencà col·laborant, el desembre de 1945, en la formació de l'ens unitari anomenat Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC) que presidia l'escriptor Josep Pous i Pagès, i en el qual a més del Front hi havia Unió Democràtica de Catalunya, Acció Catalana Republicana (ACR), ERC, Unió de Rabassaires, Partit Nacionalista Republicà d'Esquerres, Moviment Socialista de Catalunya, Front de la Llibertat i EC. En produir-se la caiguda del franquisme, el CNDC propugnava l'obertura d'un període constituent que desemboqués en la proclamació de la III República espanyola àmpliament federal. Les males relacions entre el CNDC i la presidència de la Generalitat serien una de les causes que contribuïren a fer que Irla acabés dissolent el Govern català a l'emigració.

Des de la seva fundació, el FNC havia decidit que, quan les circumstàncies fossin propícies, iniciaria activitats armades destinades a provocar la caiguda del franquisme. Les primeres accions consistiren en la col·locació de senyeres en indrets tan emblemàtics com les torres de la Sagrada Família, els cables del transbordador aeri que enllaça les torres de Sant Jaume i Sant Sebastià del port de Barcelona o la façana de la Universitat, enganxades de pasquins antifranquistes, etc. Amb material provinent de la resistència francesa, la secció militar del Front començà a realitzar petits atemptats: explosió d'un artefacte a la capella de la Universitat de Barcelona, col·locació d'una pastilla d'explosiu trencador en una finestra del Govern militar i una altra a la porta del pis que el Servicio de Información Militar (SIM) tenia al carrer Ample de Barcelona, etc.

Un membre de l'escamot de la Secció militar del FNC que la nit del 8 de juny de 1946 intentava col·locar dalt de les torres metàl·liques de l'estadi de Montjuïc un mecanisme que l'endemà desplegueria una bandera estelada i una senyera de grans dimensions en el moment que es jugaria la final de futbol de la Copa del Generalísimo fou detingut per una parella de la Guàrdia Civil que feia la ronda pels voltants de l'estadi. Al cap d'uns dies, i a conseqüència d'aquesta detenció, queien els membres de la Secció Militar, així com la impremta. Entre els detinguts figuraven Jaume Martínez i Vendrell, Emili Boté i Serrat, Josep Serra i Estruch, etc.

El FNC celebrà la I Conferència l'abril de 1946 a Dosrius (Maresme). En la declaració aprovada, assenyalava la voluntat d'esdevenir l'instrument aglutinador de la democràcia catalana i superador de les velles formacions polítiques; propugnava una política social que augmentés el benestar col·lectiu i reconegués la llibertat de consciència; defensava l'estructuració confederal del Països Catalans (“Terres Catalanes”) independents i s'adheria a la Carta de l'Atlàntic. El que sorprèn d'aquesta declaració és el propòsit de fusionar en el seu si totes les forces nacionalistes quan el mateix Front era membre fundador del CNDC al costat dels partits que pretenia fagoci-

tar. La II Conferència tingué lloc a Sant Just Desvern (Baix Llobregat) l'octubre de 1947, en un clima de pessimisme per la caiguda de la secció militar i a la guerra Freda que afavoria la dictadura franquista. Aquesta II Conferència aportà poques diferències respecte a la primera. Les més significatives foren la voluntat d'abandonar la concepció original de front ampli resistent per esdevenir partit polític i la renúncia de l'activisme armat com a mètode de lluita.

L'arribada de Vicenç Borrell a Barcelona el gener de 1944 havia comportat la reorganització d'EC, que de seguida s'incorporà al FNC. La repressió policial sobre l'independentisme i la consolidació política del franquisme dins del bloc occidental determinà EC a proposar al Front, l'abril de 1947, que es dissolgués i tornés a formar part EC. D'altra banda, abandonà el CNDC al cap d'uns mesos al·legant que els seus objectius de partit nacionalista –creació d'un estat català que compregués tots els Països Catalans– anaven més enllà que els defensats per l'ens unitari que presidia Pous i Pagès.

La dècada dels anys cinquanta. La pèrdua de les esperances d'enderrocar el franquisme provocà des de les acaballes dels anys quaranta una enorme frustració en el conjunt de les forces oposidores, cosa que les reduí a la mínima expressió o a la desaparició. EC a l'exili quedà dissolt i a l'interior, tot i que es mantenia viu, les úniques activitats que realitzava es limitaven a reunions periòdiques d'alguns dirigents. En aquest context la tasca que s'havia imposat EC era preservar l'esperit nacional i democràtic, i treballar per aconseguir la unitat de les forces antifranquistes. És per aquest motiu que EC a finals de 1947 s'havia incorporat a la instància unitària anomenada Federació Nacionalista Republicana de Catalunya, al costat d'ERC i ACR, que després d'una lànguida existència desaparegué el 1953. El gener de 1958 EC difonia una declaració política en la qual –entre altres coses– propugnava la unitat política dels Països Catalans de l'estat espanyol, un sindicalisme català apolític i obert als immigrants i el foment de l'ideal europeista.

EL TEMPS

L'edició per Manuel Viusà a París a partir de 1954 del butlletí *Per Catalunya*, que circulà profusament a l'interior, fou l'alçaprem que permeté la recuperació del FNC. Es produí la captació de la “segona generació de militants”, majoritàriament constituïda per universitaris. Els profunds canvis produïts a finals dels anys cinquanta en l'àmbit internacional, espanyol i català menaren el Front a elaborar un extens estudi sobre la situació. Entre les conclusions derivades de l'informe (aprovat pel consell nacional l'abril de 1960) destaquen: la definició del FNC com a partit interclassista (“l'organització de tots els catalans”), la independència política dels Països Catalans com a objectiu final de la seva lluita, la defensa i expansió de la cultura catalana, una universitat catalana i anticlassista, l'establiment d'un sistema de relacions de Catalunya amb les altres nacions i la creació d'una comunitat política i econòmica europea, el reajustament de l'economia catalana pertorbada pel franquisme, i que la gestió econòmica havia de posar-se al servei exclusiu del benestar social tot procurant una distribució adequada de la renda nacional. Per tal de millorar el funcionament intern del partit es redefiniren l'estructura i les funcions dels seus òrgans. El FNC s'havia adequat a la nova etapa que s'obria i que a l'estat espanyol franquista suposava la fi de l'autarquia econòmica i l'inici d'una fase de desenvolupament.

Daniel Díaz i Esculies

A l'esquerra, Manuel Viusà, militant històric del Front Nacional de Catalunya i mort a París l'any 1998. A la dreta, proclama clandestina repartida el 1948 o el 1949 per la seva organització.

El moviment d'alliberament nacional durant la transició

A les acaballes del franquisme revifa l'independentisme, i durant la transició es multiplica i es fa més present

Els darrers anys del franquisme van representar algunes novetats significatives dins del panorama polític de l'independentisme català. El Front Nacional de Catalunya, que durant molts anys havia estat el referent més important i quasi únic de l'espai independentista, perdia l'exclusivitat. Es produïa una diversitat d'opcions i alhora neixien les discrepàncies, les polèmiques i les dissensions, que es van anar incrementant a mesura que el franquisme arribava a la fi. L'etapa de la transició a la democràcia, un cop mort el dictador, va representar un nou marc històric en el qual l'independentisme català es va diversificar encara més i va donar lloc a un autèntic mar de sigles i d'organitzacions que semblaven no tenir fi. Alhora, tot seguint els referents irlandès i basc, va quedar plantejada l'estratègia de la lluita armada, que mai no va acabar de quallar del tot en el marc de l'independentisme, si bé la seva presència en moments concrets va ser innegable.

La fundació del PSAN i la primera lluita armada. El mes de desembre del 1968 un grup de joves militants del

Front Nacional de Catalunya, encapçalats per Josep Ferrer, Joan Armet, Carles Castellanos, entre altres, s'escindien de l'organització independentista i pocs mesos després constituïen el Partit Socialista d'Alliberament Nacional. Amb la voluntat explícita de vincular la lluita nacional a les reivindicacions obreres i populars, a partir de pressupòsits marxistes, de reivindicar un marc d'actuació que des del primer moment era el dels Països Catalans, la nova organització neixia sota els impulsos de les radicalitzacions que s'estaven produint arreu d'Europa amb motiu del Maig francès del 1968 i es plantejava com a objectiu la construcció d'uns Països Catalans lliures i socialistes. El dret d'autodeterminació, entès com a dret a la independència, figurava així com un dels eixos centrals de la nova organització.

A partir d'aquest moment, el PSAN va tenir una participació activa en les lluites dels anys finals del franquisme. Especialment significatiu a la Universitat i en les commemoracions de l'11 de Setembre i de l'1 de Maig, va prendre part en les campanyes contra el judici de Burgos i el novembre del 1971 participava en la reunió constitutiva de l'Assemblea de Catalunya. Present a la Catalunya Nord des del mes de setembre del 1971, a partir de l'any 1974 va mantenir també organització en diverses poblacions valencianes, com València, Gandia i Sueca.

L'any 1974, però, un grup de militants, amb Carles Castellanos, Eva i Blanca Serra, es va escindir per constituir el PSAN-provisional. Es va tractar, bàsicament, d'una escissió per l'esquerra, que culpava el PSAN de fer una política ex-

cessivament seguidista respecte al PSUC. Seria la primera d'una llarga llista d'escissions que a partir d'aquests moments protagonitzarien les diferents organitzacions independentistes.

Paral·lelament a la formació del PSAN va aparèixer la primera organització d'aquest període que va portar a terme formes de lluita armada. Es tracta del Front d'Alliberament de Catalunya, que també fou conegut com a Front d'Alliberament Català, i que va sorgir a l'empara del Consell Nacional Català, vinculat a Josep M. Batista i Roca. Fundat el 1969, fou integrat bàsicament per joves procedents de les Joventuts Obreres d'Estat Català, molts d'ells fills d'immigrants i si bé, en l'etapa inicial, van fer accions de propaganda i agitació, com pintades o llançament de propaganda, ben aviat es van decantar per les accions armades. Fins al 1972 van col·locar artefactes explosius a les oficines de Ràdio Nacional i Televisió Espanyola de Barcelona, a l'oficina de recaptació d'impostos de la Sagrera, als jutjats municipals de Barcelona, als tallers de *La Vanguardia Española*, etc. En total, prop d'un centenar d'accions similars, fins que el 29 de maig del 1972 foren detinguts dos membres –Carles Garcia Soler i Ramon Llorca López–, que el setembre del mateix any van ser sotmesos a un consell de guerra que condemnà Carles Garcia i Ramon Llorca a trenta i vint anys cadascun. A partir d'aquest moment el grup –que encara va continuar existint fins al 1977– va patir diverses oscil·lacions ideològiques i es va arribar a definir com a maoista, sense abandonar, però, el referent independentista.

La mort de Franco i la transició. A partir de la mort de Franco, el novembre del 1975, la situació de l'esquerra nacional i independentista es va anar complicant per moments, des del moment en què es va veure sotmesa a la prova de foc d'una nova realitat política que s'anava desenvolupant a partir dels supòsits reformistes imposats per la dreta postfranquista i amb la aquiescència de la majoria de l'oposició democràtica, que va acabar acceptant les regles de joc del reformisme postfranquista. Davant

de l'acceptació de la reforma, de les primeres eleccions democràtiques que es van celebrar el juny del 1977 –quan encara no havien estat legalitzades cap de les organitzacions de l'independentisme català– i de tot el seguit de conseqüències que se'n derivaren –Constitució, estatuts d'autonomia, etc.–, a l'independentisme pràcticament només li quedava reaccionar denunciant les renúncies que s'havien anat practicant des de l'inici del procés de transició.

Els dos partits històrics que encara existien, per una banda, tenien els dies comptats. L'Estat Català, reconstruït a partir del 1976 sota el lideratge de Josep Planchart, no va aconseguir superar les escissions que va patir a partir del 1977,

i la seva presència a la candidatura d'Esquerra de Catalunya, en les eleccions de juny del 1977, tampoc li reportà cap resultat positiu. El Front Nacional, que en el seu primer Congrés celebrat l'agost del 1974 s'havia definit com un partit socialista dels Països Catalans que tenia com a objectiu la proclamació d'una República Socialista Catalana Independent, va participar en les eleccions de juny del 1977 tot formant part de la candidatura del Pacte Democràtic per Catalunya, amb el Partit Socialista de Josep Pallach i amb Convergència Democràtica. Però no va assolir cap representació parlamentària i progressivament va anar quedant marginat del panorama polític, fins que un sector del partit, encapçalat

L'etapa de la transició a la democràcia, un cop ja mort el dictador, va representar un nou marc històric en el qual l'independentisme català es va diversificar encara més, fet que donà lloc a un autèntic mar de sigles i d'organitzacions, que semblaven no tenir fi. Alhora, tot seguint els referents irlandès i basc, va quedar plantejada l'estratègia de la lluita armada, que mai no va acabar de quallar del tot en el marc de l'independentisme, si bé la seva presència en moments puntuals fou innegable

per Joan Cornudella s'integrà al Partit Socialista de Joan Reventós, mentre que un altre sector el 1979 va anar a parar a Nacionalistes d'Esquerra. Les sigles del Front, però, van mantenir-se fins que el 1990, finalment, els militants que quedaven van integrar-se dins d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Les expectatives del PSAN, després de la mort de Franco, semblaven més favorables, tot i l'escissió que va patir a començament de l'any 1977, quan un sector del partit, encapçalat per Carles Jordi Guardiola, Rafael Castellanos i Joan Armet, es va separar del PSAN, en disconformitat amb la seva definició com a partit comunista. Certament, el mes de juny del 1976 el partit havia aprovat una nova declaració política de principis en la qual s'havia definit com a partit comunista. I mentre els escindits van constituir el Moviment d'Unificació Marxista (MUM), el PSAN va passar a representar un important paper que el va situar com a referent ineludible de l'independentisme durant els anys posteriors a la mort de Franco. Per bé que no es va presentar a les primeres eleccions democràtiques –el juliol del 1977 el Govern espanyol el va declarar il·legal, però finalment va ser legalitzat el setembre del mateix any– va experimentar un significatiu creixement tant al Principat com al País Valencià i fins i tot a les Illes Balears existia organització des del febrer del 1976. A més, va ser el protagonista de dos importants esdeveniments que van tenir lloc en el decurs de l'any 1977: la celebració unitària –amb la participació de totes les organitzacions independentistes– de l'Onze de Setembre del 1977, al matí, al Fossar de les Moreres de Barcelona, que va aplegar unes 30.000 persones i on van parlar Xavier Romeu, que va actuar de presentador, Fèlix Cucurull i Jordi Carbonell. El mes de novembre es va celebrar també la primera Conferència d'Organitzacions Independentistes dels Països Catalans, en què el PSAN va representar un important paper. A partir d'aquest moment, va manifestar una actitud extraordinàriament crítica envers tot el procés polític de la transició i va fer campanya en contra de la Constitució espanyola del 1978 i de

l'Estatut d'Autonomia de Catalunya finalment aprovat per referèndum el novembre del 1979. Quan el març del 1979 es van celebrar les segones eleccions generals de la democràcia, va impulsar, amb altres forces independentistes, la coalició del Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional (BEAN), que abandonà al mateix any. I quan, davant la celebració de les primeres eleccions autonòmiques, el març del 1980, un sector del PSAN, més moderat, va impulsar la candidatura dels Nacionalistes d'Esquerra, es va reiniciar la crisi interna del partit, que va decantar el pes en l'organització del País Valencià, dirigida per Josep Guia.

Per la seva banda, el PSAN-Provisional va mantenir durant tot aquest període una actitud molt més radical. El mateix any de la seva fundació va firmar la Carta de Brest, juntament amb altres organitzacions independentistes europees –a l'estat espanyol en formaven part la gallega Union do Pobo Galego i la basca Herriko Alderdi Sozialista Iraultzailea (HASI) i a la Catalunya Nord l'Esquerra Catalana de Treballadors (ECT)–, i sovint va actuar a Catalunya com a plataforma de suport al moviment independentista basc. Definida com una organització socialista revolucionària, va mantenir-se en la clandestinitat i el 1978 va impulsar la creació del Comitè Català contra la Constitució Espanyola. I el mes de març de l'any següent va crear l'organització Independentistes dels Països Catalans, en fusionar-se amb l'Organització Socialista d'Alliberament dels Països Catalans, de la Catalunya Nord. Ja els anys vuitanta va integrar-se en el Moviment de Defensa de la Terra, un moviment en el qual també hi va participar el PSAN.

Pel que fa al Moviment d'Unificació Marxista, constituït formalment el maig del 1977, l'any següent es va integrar dins el Bloc Català de Treballadors, una nova organització que va recollir una triple herència política: l'hereva d'un sector del PSAN, la que procedia d'una escissió del maoista Partit del Treball, encapçalada per Joan Anton Sánchez Carreté, que havia donat lloc al Partit del Treball de Catalunya, i la derivada d'un sector del Partit Socialista de Ca-

talunya (C), que havia constituït un Col·lectiu de Coordinació Socialista. Davant les eleccions generals del 1979, el Bloc Català de Treballadors va impulsar la candidatura del Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional, en la qual també va participar el PSAN, i el maig del mateix any, en un moment en què s'hi havia integrat també un grup d'independents encapçalats per Lluís M. Xirinacs, va potenciar la seva reconversió en partit. Davant de la convocatòria de les primeres eleccions autonòmiques de març del 1980 es va presentar en una candidatura anomenada BEAN-Unitat Popular, en què també s'havia integrat el Partit Feminista, el POUM i un grup d'obriers independents, però davant el fracàs electoral el BEAN va acabar desapareixent el gener del 1982.

Justament, perquè en les mateixes eleccions va haver de competir amb una altra candidatura similar, però més moderada: els Nacionalistes d'Esquerra, que s'havien constituït a final de l'any 1979 a través d'una crida encapçalada per un grup d'intel·lectuals, com Jordi Carbonell, Josep M. Espinàs o Marc Palmès, i que havia estat ben acollida per diverses forces polítiques com un sector del PSAN o un grup de militants del Front Nacional de Catalunya. En competència amb el BEAN –ben aviat els dos moviments serien coneguts com a “Herri barratina” i “Euskadiko espardenyà”, tot homologant-los amb els moviments bascos d'Herri Batasuna i d'Euskadiko Esquerra– els Nacionalistes d'Esquerra tampoc van aconseguir representació parlamentària i si bé es van mantenir fins a mitjan anys vuitanta, ben aviat el moviment va acabar fent aigües: mentre que un sector minoritari va formar un anomenat Moviment d'Esquerra Nacionalista, els majoritaris van anar evolucionant fins a constituir, amb altres organitzacions, l'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra, que el 1987 va integrar-se dins d'Iniciativa per Catalunya.

Evidentment, tot aquest conjunt d'organitzacions independentistes no van exhaurir, ni de bon tros, la nòmina de grups, partits, organismes, etc. independentistes. Durant la transició n'hi hagué molts més, alguns dels quals van tenir,

DOMÈNEC UMBERT

certament, una vida molt curta. Sense afany d'exhaustivitat, caldria esmentar, encara, organitzacions com el Col·lectiu Comunista Català, dirigit per August Gil Matamala; els Comunistes Catalans Independentistes, que el març del 1979 es van integrar dins els Independentistes dels Països Catalans; el Moviment Revolucionari Català, sorgit del Front d'Alliberament de Catalunya; la Taula d'Independents de l'Esquerra Independentista, etc. Grups dels més diversos que van tendir a desaparèixer quan a partir de mitjan anys vuitanta Esquerra Republicana de Catalunya va iniciar la seva inflexió ideològica cap a l'independentisme, que, finalment, s'acabà oficialitzant a partir del final de la dècada, però en un context històric molt diferent.

La reaparició de la lluita armada. Un element nou que, després de l'experiència del Front d'Alliberament de Catalunya, va reaparèixer durant la transició va ser el de la lluita armada, un tema que venia de lluny: els orígens es poden remuntar a l'exèrcit de Catalunya que va intentar crear Francesc Macià durant la dictadura de Primo de Rivera, que durant la postguerra civil havien replantejat sectors del Front Nacional de Catalunya i que ara, seguint l'exemple basc i irlandès –els dos referents permanents de l'independentisme català d'aquesta

Imatge d'una reunió de l'MDT, “sector oficial”, de 1987. A la pàgina 27, cartell del primer congrés del PSAN, celebrat el 1988.

Terra Lliure, el darrer intent de fer servir la lluita armada de l'independentisme català, es va dissoldre el 1995 després de quinze anys d'activisme.

etapa-, continuava present en la preocupació de determinats sectors de l'independentisme, sense acabar-se de concretar.

Les morts de l'empresari Josep Maria Bultó, el dia 9 de maig del 1977, i de l'excalde de Barcelona Joaquim Viola i de la seva dona, el 25 de gener del 1978 –després que un escamot els col·loqués un explosiu al cos– van posar en evidència la reaparició de la lluita armada. Entre els dos assassinats, el dia 1 de juliol del 1977 la policia va detenir

quatre independentistes, Carles Sastre, Àlvar Valls, Montserrat Tarragó i Josep Lluís Pérez, acusats del primer dels assassinats. Eren els primers passos d'una situació que es va complicar a partir de l'any 1979, quan van morir en circumstàncies diferents dos independentistes catalans: Martí Marcó, un jove militant d'ERC, queia en un control de la policia, el dia 26 de gener, i Fèlix Goñi moria el dia 2 de juny mentre manipulava un artefacte explosiu. A l'entremig, el dia 4 de març, la policia detenia un nombre grup d'independentistes, encapçalat pel militant històric Jaume Martínez Vendrell, a qui acusava d'haver constituït l'organització armada Època i responsabilitzava de la mort de Bultó i de Viola. En la nota que va difondre la policia s'implicava com un dels cervells de l'organització l'antropòleg català Josep Maria Batista i Roca. La detenció d'independentistes es va incrementar en el decurs de l'any 1979.

Poc mesos després d'aquests esdeveniments apareixia l'organització que durant la dècada dels anys vuitanta i fins a la seva autodissolució el 1995 va presidir la lluita armada a Catalunya: Terra Lliure es va donar a conèixer quan va reivindicar dos artefactes explosius que havien estat col·locats a les oficines de la companyia FECSA de Calella i del carrer Mallorca de Barcelona, el dia 15 de juliol del 1980, en el marc de la marxa antinuclear que s'estava realitzant a Ascó. Eren les primeres accions d'una organització que es va furnir bàsicament de militants procedents del PSAN i d'IPC, que mai va tenir una militància molt nombrosa i que va portar a terme sobretot accions carregades de simbolisme, més que agressions reals. Perquè, en definitiva, Terra Lliure naixia en un moment en què a Catalunya es podia donar per acabada pràcticament la transició, una transició que al cap i a la fi havia generat molta frustració política i havia condemnat l'independentisme a un estat de marginació política i social que semblava molt difícil superar. Del que es tractava era d'organitzar la resistència pel futur.

Pelai Pagès i Blanch
Universitat de Barcelona

Història militar de Catalunya

Vol. IV: Temps de revolta

F. Xavier Hernández

Rafael Dalmau, editor. Barcelona, 2004. 334 pàgines

El quart i darrer volum d'aquesta original obra de Francesc X. Hernández se centra en l'època contemporània, els segles XIX i XX, el període que arrenca amb la guerra del Francès i culmina amb les darreres accions armades de l'organització Terra Lliure en iniciar-se la darrera dècada del segle XX. Com indica l'autor, aquest llarg període de dos segles es caracteritza, a diferència d'altres moments de la història de Catalunya, per la presència de conflictes interns, de guerres civils, de revoltes i avalots, de motins i revolucions urbanes, d'insurreccions camperoles i accions terroristes de tota mena. Si en els segles anteriors Catalunya havia hagut d'enfrontar-se amb guerres i conflictes amb l'exterior, a partir del segle XIX el conflicte intern fou el que va predominar per damunt de cap altre. Ultrapassada la guerra del Francès –el primer dels conflictes que s'estudia en el llibre–, la seqüència de guerres que va haver d'afrontar Catalunya, fins a la Civil del 1936-1939, foren permanents: insurreccions reialistes durant el trienni constitucional (1820-1823) i la dècada ominosa (la guerra dels Malcontents); a partir de 1833, tres guerres carlistes, que van

solcar el segle, fins al 1875; a continuació, la llarga guerra de Cuba –iniciada el 1868 i que, amb intermitències, no va acabar fins al 1898–; la posterior guerra del Marroc –iniciada el 1909...–. Conflictes armats, guerres convencionals, que s'afegien a altres esdeveniments de violència social i política, que Hernández també estudia en el seu llibre: des de les bullangues dels anys trenta del segle XIX, o la revolta de la Jamància de l'any 1843, fins a la Setmana Tràgica del 1909 o la revolució de 1936. No és per casualitat que una de les conseqüències que va generar aquesta conflictivitat fou l'antimilitarisme creixent que va aparèixer sobretot entre les classes populars de la societat catalana, mentre l'exèrcit espanyol es definia progressivament amb uns components d'anticatalanisme visceral.

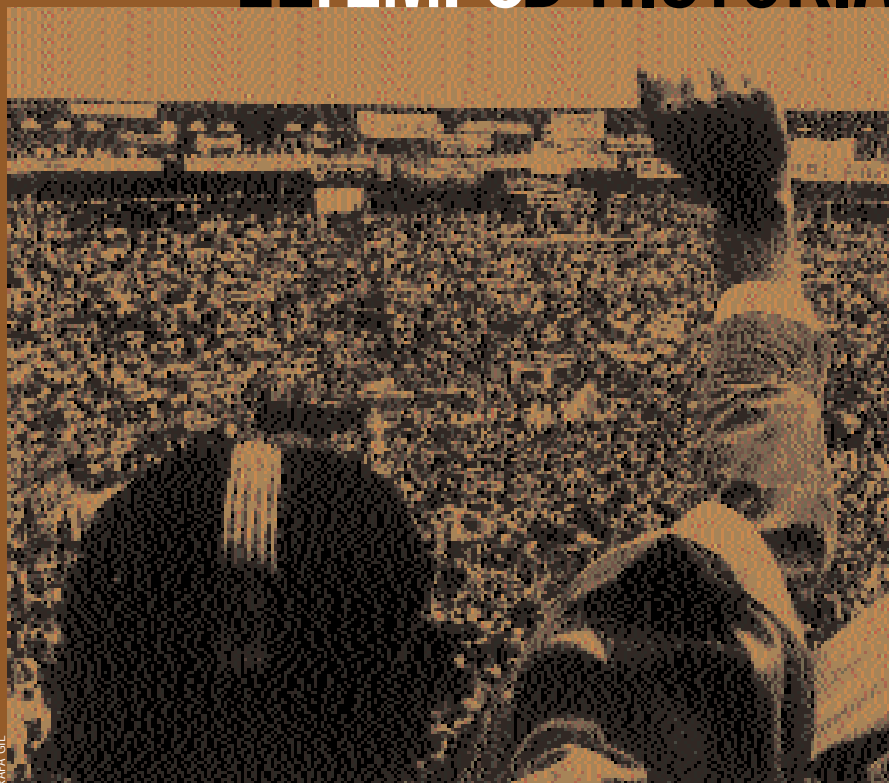
En aquest punt, el llibre dedica especial interès a la Guerra Civil, particularment a partir del moment en què Catalunya fou front de guerra i en què va haver de patir la batalla més llarga i cruenta de tot el conflicte civil: l'emblemàtica batalla de l'Ebre, que va menar a la derrota final de la República. Durant el període franquista, hom estudia la participació dels catalans a la Guerra Mundial, l'aparició i desenvolupament de la guerrilla de postguerra –que va culminar amb la mort de Ramon Vila Capdevila, "Caracremada", l'any 1963– i els intents de lluita armada que van sorgir en els darrers anys del franquisme i durant la transició a la democràcia. Iniciat el segle XXI, "l'adéu a les armes de la societat catalana, en tots els sentits, era irreversible", sentència Hernández. Un darrer capítol s'ocupa dels combatents i del canvi tecnològic que va tenir lloc durant els segles XIX-XX.

Com a la resta de la col·lecció, aquest IV volum disposa d'una acurada edició, amb dibuixos, extraordinàriament interessants, de Francesc Riart, il·lustracions i mapes que esdevenen un complement indispensable al text.

Francesc X. Hernández és catedràtic de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona, codirector del "Taller de Projectes" de la mateixa Universitat, autor de nombrosos llibres de didàctica de la història i actualment és director general de Recerca de la Generalitat de Catalunya.

Pelai Pagès

EL TEMPS D'HISTÒRIA

RAFA GIL

és possible
gràcies a

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA

